

1930 Tarihli Bir Fransız Raporunda Türkiye

Türkiye in a French Report Dated 1930

Fatih SELÇUK*

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Fatih SELÇUK

Orcid : 0000-0002-0505-0539
e-posta : fatihselcuk35@gmail.com

* Doktora Öğrencisi, Ege Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Başvuru tarihi/Submitted date:
26.02.2025

Revizyon talebi/Revision requested:
10.03.2025

Son revizyon/Last revision received:
12.03.2025

Kabul edildiği tarihi/Accepted date:
17.03.2025

Atf/Citation:
Selçuk, Fatih. "1930 Tarihli Bir Fransız Raporunda Türkiye." *Journal of History and Strategy* 1 (Mart 2025): 123-150.

Öz

Bu makalede 1930 yılında Fransız bir subay tarafından Türkiye üzerine kaleme alınan iki sayfalık bir rapor ilk defa yayımlanmakta ve analiz edilmektedir. Rapor Türkiye'yi demografik, siyasi, ekonomik ve askeri açılardan ele almaktadır. Raporda verilen demografik bilgilerde Türkiye'deki Kürt ve gayrimüslim nüfusun Türkiye'nin resmi nüfus istatistiklerinden fazla gösterilmiş olması dikkate değerdir. Diğer yandan, Türkiye'deki rejimin modern eğilimli bir diktatörlük olarak değerlendirilmesi de dikkate değer bir husustur. Fransız subaya göre bu diktatörlük bir özgüven içerisinde türlü atılımlara girişmektedir. Ayrıca Fransız subay, yabancılara yönelik bir güvensizlik ortamının olduğunu da eklemektedir. Tüm bunların yanında, Türkiye'deki temel meseleleri mali sıkıntılar ve Kürt isyanı ile olan mücadele şeklinde iki başlık altında sınırlayan Fransız subay, bu meselelere rejimin oturmuş ve tehlikelerden uzak bir görünüm taşıdığı izlenimini vermektedir. Subayın ayrıntılarda sunduğu bilgiler, mali kriz etrafında Türkiye'nin çok zor bir durumda olduğu gözlemini sunmasının yanında, Fransız makamlarının Türk ordusunun Kürt isyanına karşı askeri hareketlerini izlediklerini de ortaya koymaktadır. Diğer yandan Fransız subay, Türkiye'nin dış ilişkilerinde esas müttefikin Sovyetler Birliği olduğunu ifade etmekle birlikte, Ankara'nın bu konuda da temkinli davrandığını ve Bolşevik eğilimleri izlediğini ifade etmektedir. Son olarak Türkiye'nin askeri durumu hakkında ayrıntılı bilgiler sunan Fransız subay, Türk ordusunun imkansızlıklar içerisinde olduğunu ifade etmekle birlikte, ordudaki Alman etkisine de dikkati çekmektedir. Rapor büyük oranda gerçeklerle örtüşen bir içeriğe sahiptir.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, Fransa, Tek Parti Dönemi, Ağrı İsyanı.*

Abstract

This article presents a two-page report on Türkiye, authored by a French officer in 1930, which was published and subsequently analyzed. The report provides a comprehensive analysis of Türkiye from demographic, political, economic, and military perspectives. A notable aspect of the report is its inclusion of demographic data, including information on Türkiye's Kurdish and non-Muslim populations, which is not commonly found in other sources. It is important to note that the statistics presented in the report may be exaggerated. The evaluation of the Turkish regime as a dictatorship with modern tendencies is also noteworthy. According to the French officer, this dictatorship is a matter of self-confidence, in which he embarks on all kinds of breakthroughs. It is also important to note that the French officer is a foreigner, and there is also an atmosphere of mistrust. In addition to all these, the French officer limits the main issues in Türkiye under two headings: financial problems and the fight against the Kurdish rebellion, giving the impression that the regime is well-established and free from dangers. The officer's detailed information, around the financial crisis in Türkiye's foreign relations, the observation that he was in a difficult situation, as well as the observation that the French authorities also revealed that they were monitoring the military actions of the army against the Kurdish insurgency, are of particular interest. In contrast, the French officer's primary alliance was with the Soviet Union. However, Ankara's response to this was that he was also cautious in this regard and followed Bolshevik tendencies. Finally, detailed information on Türkiye's military situation was provided by the French officer to the Turkish army. The report is largely in line with the facts.

Keywords: *Turkiye, France, Single Party Period, Agri Rebellion.*

Giriş

Bu makalede, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerinde Fransız bir subay tarafından kaleme alınan bir raporun incelemesi ve analizi yapılmaktadır. İki sayfadan oluşan bu daktilo metin, Fransa'da başkent Paris'te bulunan La Courneuve Diplomatik Arşivi'nde "Henri Gouraud (1867-1946)" kataloğu içerisinde "General Gouraud ve Türkiye" başlığı altında bulunmaktadır. Rapor, Türkiye'nin demografik, siyasi, ekonomik, diplomatik ve askeri yönlerini sunmaktadır.¹

İlgili raporun hangi tarihte kaleme alındığına dair herhangi bir ibare yoktur. Raporun içeriği, bunun tek parti dönemi Türkiye'sinde, yani Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde kaleme alındığını en başından göstermektedir. Diğer yandan gerek raporun arşivde tasnif ediliş biçimi gerekse içeriği üzerinden yapılacak ayrıntılı bir değerlendirme, raporun tarihini belirli bir alt ve üst sınır çerçevesinde saptamaya imkan vermektedir.

¹ Le Ministère de l'Europe et des Affaires Étrangères (MAE), *Le Centre Des Archives Diplomatiques À La Courneuve: 399PAAP/306, 17-18; EK-1 ve EK-2.*

Öncelikle raporda Türkiye'nin mali bir krizden geçmekte olduğunun ifade edilmesi, dönemsel bir saptama yapabilmek bakımından dikkate değerdir. Unutmamak gerekir ki Cumhuriyet rejimi gerek savaş yorgunluğu gerekse Lozan Barış Antlaşması'nın muhafaza ettiği gümrük tarifeleri nedeniyle en başından beri ekonomik sıkıntı içerisindeydi.² Bu bakımdan raporun Cumhuriyet'in ilk on yılı içerisinde kaleme alınmış olması yüksek bir ihtimaldir. Raporun devam eden kısımlarında yer bulan ifadeler, ekonomik sıkıntıdan kastın tam olarak ne olduğunu anlamamıza ve tarih aralığının alt limitini belirlememize olanak vermektedir. Raporda ifade edilen “*Türk lirası 1929'dan beri düşüştür.*” ibaresi, ilgili ekonomik sıkıntıların Türkiye'yi de olumsuz etkilemiş olan 1929 Dünya Ekonomik Krizi³ ile alakalı olduğunu ortaya koyduğu gibi, raporun 1929 yılından sonraki bir tarihte kaleme alındığını da açığa çıkarmaktadır. Buradan yola çıkarak, raporun en erken 1930 yılında kaleme alındığı söylenebilir. Raporun devam eden kısımları, tarih bakımından üst sınırı da kolaylıkla saptamaya da imkan vermektedir. Raporda “*Kürt Krizi*” başlığı altında askeri operasyonlara atıfla “*Kürtlerle savaş*” ifadesine yer verilmesi, Doğu Anadolu'da bir tür askeri operasyon sürecinde olduğuna işaret etmektedir. Bu noktada ilk bakışta akla 1925 yılındaki Şeyh Said İsyanı gelebilir. Fakat raporun kaleme alındığı tarih için alt sınırın 1930 olmasından dolayı buradaki ifade 1925 yılındaki Şeyh Said İsyanı ile alakalı olamaz. Diğer bir seçenek ise, Türkiye'nin 1926-1930 yılları arasında mücadele etmek durumunda kaldığı Ağrı İsyanı'nı olabilir. Nitekim 1930 yılında Ağrı bölgesinde geniş bir askeri operasyon söz konusudur. İsyan 1930 yılının Eylül ayında kesin surette bastırılmıştır.⁴ Bu bakımdan, “*Kürtlerle savaş*” şeklinde bir ifade taşıyan bu rapor, 1930 yılından sonra, örneğin 1931 yılında kaleme alınmış olamaz. Bu durum, raporun alt tarih sınırının 1930 yılı olduğu kadar, üst sınırının da 1930 yılı olduğunu, bir diğer ifadeyle, raporun 1930 yılında kaleme alındığını göstermektedir. Üstelik raporda Türk ordusunun isyana karşı geniş bir askeri operasyon hazırlığı yaptığına dair bilginin “*12 Mayıs tarihli bir telgraf*”a dayandırılması, raporun operasyonun gerçekleştirildiği 1930 tarihi içerisinde kaleme alındığını ispatlamaktadır. Zira Ağrı'daki isyana karşı geniş kapsamlı askeri operasyon telgrafta belirtilen tarihten kısa bir süre sonra başlamıştır.⁵ Bu bilgiler ışığında 1930 tarihli olduğunu değerlendirdiğimiz raporun ay aralığını saptamak da mümkündür. Raporda bulunan “*12 Mayıs tarihli bir telgraf*” ifadesi, raporun en erken 1930 yılının mayıs ayında kaleme alınmış olduğunu göstermektedir. Diğer yandan, raporda bahsi geçen Kürt İsyanı'nın bastırılmış olduğuna dair bir bilgi olmaması da isyan 1930 yılının Eylül ayında bastırıldığı için, üst sınırı 1930 yılının Eylül ayı olarak düşünebilmemizi sağlamaktadır. Tüm bunların yanında, raporda Türkiye'deki gelişmelerden söz edilirken 12 Ağustos 1930 tarihinde kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) gibi önemli bir

2 Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, 9.bs. (Ankara: İmge Kitabevi, 2005), 39-57.

3 Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi*, 48 vd; Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020), 185-188; Fezullah Ezer, “1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin Türkiye'ye Etkileri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 20:1 (2010), 427-442.

4 Hümevra Türedi, “Erken Cumhuriyet Dönemi Basınında Bir Propaganda Yöntemi Olarak Yale Yaklaşımı: Ağrı Dağı İsyanı Örneği (1926-1930)”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi* 12:24 (2022), 363.

5 Süreci basın üzerinden takip etmek için bkz. Türedi, “Ağrı Dağı İsyanı Örneği”, 358 vd.

gelişmeye değinilmemiş olması dikkate değerdir.⁶ Fransız kamuoyunda önemli ölçüde ilgi gören⁷ bu konunun o günlerde Türkiye'nin siyasi durumuna değinen bir Fransız raporunda da ele alınmış olması beklenirdi. Bu nedenle raporun 1930 yılı için üst sınırını ağustos ayının başlarına çekmek durumundayız. Netice olarak, Fransız bir subay tarafından kaleme alınan bu raporun en erken 1930 yılının mayıs ayının ikinci yarısında, en geç de 1930 yılının Ağustos ayının ilk yarısında kaleme alındığının kesin olduğu saptaması yapılabilir.⁸

Tarih saptamasının yanında raporun kime hitaben kaleme alındığı sorusu da ilk bakışta yanıtız kalmaktadır. Fakat raporun bir Fransız subayı tarafından kaleme alındığı bilindiğine göre, bunun Türkiye ile ilgili olarak Fransız üst makamlarını bilgilendirmek amacıyla kaleme alınmış bir rapor olduğu değerlendirilebilir. Bu konuda ilk akla gelmesi gereken Fransa'nın Türkiye Büyükelçiliği olmalıdır. Fakat raporun arşivde Fransız General Gouraud ile ilgili evrak klasöründe tasnif edilmiş olması nedeniyle, raporun Gouraud'nun Fransa'nın Suriye-Lübnan manda sahasından sorumlu olan ve Levant Yüksek Komiserliği olarak bilinen görevi ifa ettiği bir dönemde ona bağlı hiyerarşi içerisinde kaleme alındığı söylenebilir.⁹

Raporun bir kaynak olarak hangi konuda, hangi tarihte, kim tarafından ve hangi hiyerarşi içerisinde kaleme alındığının tespitinin ardından, 1930'lı yıllara gelinirken iki ülke arasındaki ilişkilerin nasıl bir seyir izlediği üzerinde kısaca durmak, raporun değerlendirilmesinde önem arz etmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nda Fransa ile Osmanlı Devleti'nin düşman taraflar (İtilaf ve İttifak Devletleri) içerisinde bulunmaları, bu iki ülkeyi karşı karşıya getirmişti. Savaş boyunca Osmanlı Devleti'ne yönelik politikalarda müttefikleri ile birlikte hareket eden Fransa, 1916 yılında imzalanan gizli Sykes-Picot Antlaşması başta olmak üzere, savaş sonrası düzende bu devletin topraklarının nasıl bir paylaşımına tabii tutulacağına dair planlarda başat bir rol üstlenmişti. Bu planlara göre Fransa, geleneksel nüfuz alanı olarak gördüğü Doğu Akdeniz'de Suriye, Lübnan, Filistin ve Musul ve Kilikya olarak tabir edilen Güney Anadolu topraklarını almayı planlamıştı.¹⁰ Fakat savaş sırasında ve sonrasında gelişen siyasi dengeler, Fransa'nın da politikalarını değiştirmek zorunda kalmasına neden olmuştu. Ekonomik sıkıntıların dışında Rusya'da baş gösteren Bolşevik tehdidi, Almanya'nın belirsiz akıbeti, Osmanlı Devleti'nin nasıl paylaşılacağına dair müttefikler arasında ortaya çıkan ayrılıklar ve bu soruna bağlı olarak Fransa'nın geniş Müslüman sömürgelerinden gelebilecek tehditler, son olarak da Suriye'de kurulmaya çalışılan yeni Fransız idaresinin yaşadığı sıkıntılar, Fransa'nın Osmanlı coğrafyasına dair politikalarını gözden geçirmesine olmuştu. Özellikle

6 Serbest Cumhuriyet Fırkası hakkında bkz. Çetin Yetkin, Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı, 1.bs. (İstanbul: Karacan Yayınları, 1982); Cem Emrence, 99 Günlük Muhalefet: Serbest Cumhuriyet Fırkası, 1.bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008); Cemil Koçak, Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası, 1. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006).

7 Fatih Selçuk, Fransız Basınında Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi (1922-1938), 1.bs. (İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 2020), 339-357.

8 MAE, 399PAAP/306, 17-18.

9 MAE, 399PAAP/306, 17-18.

10 Ayrıntılı bilgi için bkz. Harry N. Howard, The Partition of Turkey (1913-1923), 1.bs. (Oklahoma: University of Oklahoma Press, 1931), 83 vd.

Anadolu’da Mustafa Kemal Paşa liderliğinde adeta yeni bir devlet haline gelen direniş hareketi, Fransa’nın uğraştığı tüm bu meseleler arasında, üstelik Fransa ile doğrudan silahlı bir mücadele içerisine giren bir unsur olarak kendisini göstermişti. Tüm bu sürecin sonunda Fransa, sahadaki gerçeklikten de yola çıkarak, Anadolu’da Ankara merkezli direniş hareketini 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması ile resmen tanıdı.¹¹ İngiliz politikalarına karşı bir tür üstü kapalı dayanışmanın adı olan bu antlaşmanın ardından gelen Türk askeri zaferi ile birlikte iki taraf, bu sefer İsviçre’nin Lozan şehrinde toplanan Barış Konferansı’nda karşı karşıya geldi. Kökleri yüzlerce yıl önceye giden pek çok meselenin masaya yatırıldığı Konferans’ta Osmanlı coğrafyasındaki tarihi çıkarlarını bir kere daha hatırlayan Fransa, İngiliz politikalarına karşı Ankara’ya yakın duran tutumunu değiştirmeye başladı.¹² Neticede, kesintiye uğrayacak kadar sancılı bir sürece sahne olan Konferans, uzun pazarlıkların ardından, 1923 Temmuz’unda Lozan Barış Antlaşması’nın imzalanması ile son buldu. Bu antlaşma ile tam bağımsızlığını kazanan Türkiye, kısa bir süre sonra Cumhuriyet rejimine geçtiğini ilan etti. Bunu, Hilafet gibi köklü bir kurumun kaldırılması başta olmak üzere, siyasi bir devrim süreci izledi. Böylelikle yeni Türkiye ile Fransa’nın ilişkileri de yeni bir aşamaya girmiş oldu. Fransız kamuoyu, Türkiye’deki hızlı değişimi ve bu değişimin kendi çıkarlarına olan etkilerini ilgili ile takip ediyordu.¹³ Diğer yandan, türlü sıkıntılar içerisindeki yeni rejimin ne denli uzun ömürlü olabileceğine dair soru işaretleri de yok değildi.¹⁴ Bu ortamda Cumhuriyet’in ilk yıllarında iki ülke arasındaki ilişkiler, Lozan Barış Antlaşması sonrasında süregelen meseleler (okullar, azınlıklar vs.), Osmanlı borçları meselesi, Suriye sınırı meselesi ve diğer bazı iktisadi meseleler etrafında şekillendi. Tüm bunlar Fransa’nın Doğu’daki

11 Ayrıntılı bilgi için bkz. Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri (Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922)*, 1.bs. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994); Fatih Selçuk, *Dengeler Değişirken: Milli Mücadele’de Türk-Fransız İlişkileri (1918-1922)*, 1.bs. (İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2022); Fatih Selçuk, “Büyük Taarruza Giden Süreçte Türk-Fransız İlişkileri (1921-1922)”, *Türk İstiklâl Harbi’nin 100. Yılında 1922 Yılı Gelişmeleri*, editör Özlem Arslan, 1.bs. (İstanbul: Türk Ocağı Yayınları, 2022), 149-183.

12 Lozan Barış Konferansı süreci hakkında bkz. Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, cilt 2, 2.bs. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991), 290-357. Sonyel, Konferans’ın kesintiye uğradığı günlerde kaleme alınan bir İngiliz raporuna atfen şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “*Bu sırada, Türk-Fransız ilişkileri, her geçen gün kötüye gidiyor, İstanbul’daki askeri durum da kötüleşiyordu. 21 Mart 1923 tarihli İleri gazetesi, Fransızlara saldırıyor; Suriye’de kalmak istiyorlarsa, barışın imzalanmasını kolaylaştırarak Türklerle dostluk ilişkilerini sürdürmeleri için onları uyarıyordu. (...) Bu sırada Mustafa Kemal de Kilikya [Çukurova]’yı dolaşırken yaptığı konuşmalarda aynı görüşleri yansıtıyor ve Fransızlar üzerinde baskı kullanmak için Suriye hududuna asker yığıyordu.*” Bkz. Salâhi R. Sonyel, *Gizli Belgelerle Lozan Konferansı’nın Perde Arkası*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006), 169. Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Sonyel, *Lozan’ın*, 169-172. Lozan Barış Konferansı ile birlikte Fransız kamuoyunun tutumundaki değişiklik için bkz. Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, 3.bs. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2023), 317-341.

13 Ayrıntılı bilgi için bkz. Selçuk, *Fransız Basınında Atatürk*, 36 vd.

14 Fransız basınının değerlendirmeleri için bkz. Selçuk, *Fransız Basınında Atatürk*, 86-95; Fatih Selçuk, “Fransız Gazeteci Edouard Helsey’in Gözüyle 1926 Yılında Kemalist Türkiye”, *Tarih ve Günce* 15 (2024), 2-37. Fransız basının yanında Fransız diplomatik raporları için bkz. Pınar Dost-Niyego, *Le Bon Dictateur: L’Image de Mustafa Kemal Atatürk en France (1919-1938)*, 1.bs. (İstanbul: Libra Kitap, 2014), 141 vd.

nüfuz politikası ile bağlantılı olarak, kökleri geçmişe dayanan meselelerdi.¹⁵ Fransa bu tür konulardaki hassasiyetini korurken, Türkiye’de de kapitülasyon dönemleri ve savaş yılları başta olmak üzere geçmişe dair anılar kamuoyunun zihninde hassas bir yer edinmeyi sürdürüyordu.¹⁶ Bu nedenlere de bağlı olarak Ankara, Cumhuriyet’in bu ilk yıllarında çeşitli sorunlar yaşadığı Fransa ve İngiltere’den ziyade Sovyetler Birliği (SSCB) ile dostluğu ön planda tuttu.¹⁷ Yine de Ankara, yalnızca Sovyetler ekseninde hareket etmeyerek, meseleler çözüldüğü ölçüde Fransa ile olan ilişkileri iyileştirmek amacını da güttü.¹⁸ Örneğin 1926 yılında iki taraf arasında “*Türkiye-Fransa (Suriye ve Lübnan için) Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi*” imzalandı.¹⁹ Fakat gerek Suriye ile ilgili sınır sorunlarının tam anlamıyla çözülememiş olması gerek Lozan hükümlerinin uygulanması ve Osmanlı Borçlarının ödenmesinde yaşanan sıkıntılar gerekse 1927 yılında ortaya çıkan Bozkurt-Lotus davasının yarattığı etkiler, iki ülke ilişkilerini olumsuz etkilemeyi sürdürdü. 1930 yılına gelindiğinde meselelere dair pürüzlerin kısmen giderilmiş olması ve diğer hususların da barış yolu ile çözülebileceği düşüncesiyle, 3 Şubat 1930 tarihinde Paris’te “*Dostluk, Uzlaştırma ve Hakemlik Antlaşması*” imzalandı.²⁰ Bu antlaşmaya rağmen Türk-Fransız ilişkilerinde gerginlikler yer yer devam etti. Örneğin Fransa’nın önde gelen yayın organlarından *Le Temps*, 4 Haziran 1932 tarihli nüshasında İtalya’nın Güney Anadolu’yu işgal etmesini öneriyor ve Fransa’nın İtalya’yı manevi olarak destekleyeceğini iddia ediyordu. Doğal olarak bu söylem, Türk basınında ortak bir tepki

-
- 15 Ahmet Özgiray, “Türk-Fransız İlişkileri (1924-1930)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi* 7:1 (1992), 65-80; Ahmet Özgiray, “Türk-Fransız Siyasi İlişkileri (1930-1938)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi* 9:1 (1993), 31-44; Haydar Çakmak, “1923-1938 Türk-Fransız İlişkileri”, *Geçmişten Günümüze Türk-Fransız İlişkileri*, ed. Haydar Çakmak, 1.bs. (Ankara: Efil Yayınevi, 2017), 90-104; Mehmet Gönülöbol ve Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikası (1919-1938)*, 3.bs. (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2013), 93-98. Bu konu hakkında en güncel çalışma için bkz. Müzehher Yamaç, “Fransa’nın Lozan Barış Antlaşması Değerlendirmesi”, *Lozan Barış Antlaşması: 100. Yılında Tarafların Bakış Açılılarıyla*, ed. Ali Satan, 1.bs. (İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2024), 41-72. Yamaç da Fransa açısından Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki meseleleri aynı şekilde ele almaktadır.
- 16 1926 yılında Çanakkale Boğazı’nda Fransız gemisi *Lotus*’un Türk gemisi *Bozkurt*’a çarparak batmasına neden olmasının ardından Türkiye ile Fransa arasında başlayan hukuki süreç, Türk kamuoyunda adeta geçmiş alışkanlıklarla hesaplaşılan bir bağımsızlık meselesi olarak ele alınmıştır. Bu konu hakkında bkz. Çakmak, “Türk-Fransız”, 98; Durmuş Tezcan, “Bozkurt-Lotus Davasının Uluslararası Hukuktaki Yeri ve Önemi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2:4-5 (1995), 267-274. Bir diğer örnek olarak, 1926 yılında Türkiye’yi ziyaret eden Fransız gazeteci Edouard Helsey’in Türkiye’yi eleştiren yazı dizisi Türk basınında infiale neden olmuş ve basının önde gelen yazarları, geçmişe de sıkça atf yaparak, Helsey’i ve Fransız hükümetini eleştirmişlerdir. Türk hükümeti de Helsey’in bu yazılarına karşılık vermek amacıyla para karşılığında bir başka Fransız gazeteciye bu eleştirileri yalanlayan bir yazı dizisi hazırlatmıştır. Bu süreç, Türk hükümetinin ve kamuoyunun Cumhuriyet’in ilk yıllarında Türkiye’nin gelişmişliğine ve ilerlemesine dair eleştirilerde gösterdiği hassasiyete bir örnektir. Bkz. Selçuk, “Edouard Helsey”, 2-37.
- 17 18 Ekim 1925 tarihinde iki ülke arasında imzalanan dostluk antlaşması için bkz. İsmail Soysal, *Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları*, cilt 1, 3.bs. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000), 263-264. Bu dönemde iki ülke ilişkileri hakkında bkz. Hazal Pabuççular, *Cumhuriyet’in Dış Politikası: Olaylar, Aktörler, Kurumlar 1923-2023*, 1.bs. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2023), 29-31; Gönülöbol ve Sar, *Türkiye’nin Dış Politikası*, 84-90.
- 18 Ahmet Özgiray, “Türk-Fransız Siyasi İlişkileri (1930-1938)”, 31-32.
- 19 Soysal, *Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları*, 289-292.
- 20 Soysal, *Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları*, 387. Antlaşmanın tamamı ve ek protokol için bkz. Soysal, *Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları*, 393-398.

ile karşılandı.²¹ Bu tür gerilimlerin ardından, Özgiray’a göre, 1930 yılında imzalanan Dostluk Antlaşması’nın 1933 yılında yürürlüğe girmesi ile birlikte ilişkiler yeniden uzlaşma ortamına girdi.²² Bu uzlaşma ortamı 1936 yılına kadar sürecek ve bu tarihten itibaren gündeme gelecek olan Hatay Meselesi iki ülke arasındaki ilişkileri meselenin çözüme kavuşturulduğu 1939 yılına kadar olumsuz yönde etkileyecektir.²³ Kısacası, Fransız subay tarafından kaleme alınan rapor Fransız makamlarının önüne gittiği zaman iki ülke ilişkilerindeki pürüzler tam olarak giderilmiş değildi. Büyük bir kısmı geçmişe dayanan meselelerin çözümünü için bir müddet daha beklemek gerekecekti. Rapor, bu tür bir atmosfer içerisinde kaleme alınmıştı.

Neticede, Fransa’nın Levant Yüksek Komiseri General Gouraud’ya bağlı olarak görev yapan bir Fransız subayı tarafından 1930 yılında yazıldığını değerlendirdiğimiz bu rapor, Türkiye’nin o tarihteki genel durumunun çeşitli açılardan bir özeti niteliğindedir. İlk defa bu makalede yayımlanan bu rapor üzerinden yapılacak değerlendirmeler, Cumhuriyet’in ilk döneminde, hem de Fransa ile olan pürüzlerin sürdüğü bir dönemde Türkiye’nin bir Fransız subayı tarafından hangi açılardan ve nasıl bir şekilde kaleme döküldüğünü göstermesi bakımından önemlidir. Makalede ilk olarak raporun tamamı verilecek, akabinde analizi ve değerlendirmesi yapılarak sonuca varılacaktır.

2. Fransız Bir Subay Tarafından Daktilo Edilen Türkiye Raporunun Metni²⁴

Bir subay tarafından daktilo edildi.

TÜRKİYE

Yüzölçümü: 812.000 kilometre kare

Nüfus: 12 milyon 600.000, bunun 8.500.000’i Türk, 2.500.000’i Kürt, 800.000’i Hristiyan[dır].

Hükümet: Modern eğilimli bir diktatörlük olup, geniş bir faaliyet, çokça özgüven ve yabancılara karşı büyük bir güvensizlik ile karakteri sergilemektedir.

Barışçıl eğilimdedir.

Mali kriz ve Kürt krizi ile meşguldür.

21 Özgiray, “Türk-Fransız Siyasi İlişkileri (1930-1938)”, 32-33.

22 Özgiray, “Türk-Fransız Siyasi İlişkileri (1930-1938)”, 34-36.

23 Özgiray, “Türk-Fransız Siyasi İlişkileri (1930-1938)”, 36-44; Serhan Ada, *Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)*, 2.bs. (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2013).

24 MAE, 399PAAP/306, 17-18. Metine herhangi bir müdahalede bulunulmamış olup, bizim tarafımızdan eklenen ibareler kareli parantez içerisinde ve italik olmayacak şekilde belirtilmiştir.

1) Mali Kriz.

TÜRKİYE ekonomik ve mali açıdan çok zor bir dönemden geçmektedir. Türk lirası 1929'dan beri düşüştür. Bunun bir sonucu olarak alınan ilk önlem Osmanlı borçlarının taksitlerinin ödenmesinin askıya alınması oldu. Yine de mesele tatmin edici bir surette çözülmüş görünmektedir. Bir mali danışmanın atanması önerilmiştir; bu kişi Bay RIST veya Bay CHACHT olacaktır. [Türkiye'ye] Borç verilebilir; ancak teminatlar karşılığında.

2) Kürt Krizi.

12 Mayıs tarihli bir telgraf Kürtlerle [olan] şavaşı bildirmektedir. İki kolordu seferber edilecektir.

Dış İlişkiler:²⁵

FRANSA: Suriye sınırına dair güçlükler 1929'daki Ankara Anlaşması ile çözüldü. 3 Şubat 1930'da bir dostluk antlaşması imzalandı.

İNGİLTERE: Ekim 1929'da bir filo İstanbul'a gitti. Mart 1930'da bir ticaret anlaşması imzalandı.

İTALYA: 30 Mayıs 1928'de bir dostluk ve tarafsızlık anlaşması imzalandı.

RUSYA: Birincil müttefik konumunda bulundu. Aralık 1929'da²⁶ bir dostluk ve tarafsızlık anlaşması imzalandı. Ancak Türkler kuşku duymakta ve Bolşevik eğilimleri izlemektedirler.

Ordu'nun Organizasyonu:

Türkiye 800.000 kişilik bir ordu oluşturabilir, ancak malzeme kıtlığı nedeniyle seferber edilebilen ordu [ancak] 300.000 kişiyle sınırlıdır.

Aktif ordu şu şekildedir:

20.000 subay

120.000 er

Ve şu şekilde eklenmiştir:

Her biri 2 Piyade Tümeni'nden [oluşan] 9 Kolordu.

3 Süvari Tümeni

11 Uçak Filosu (Fransız ve Alman uçakları)

25 Burada esasen "Relations avec l'Etranger" yazılmış olsa da bunun Türkçedeki esas karşılığı "Dış İlişkiler" olarak verilebilir.

26 Burada bahsedilen Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması'nın tarihi 1929 değil, 1925'tir. İleride değinilecektir.

Askerlik süresi:

Piyadede 18 ay,

Diğer kuvvetlerde 2 yıl.

[Ordu Hakkında Diğer Bilgiler:]

Fransa, bilhassa Mühendislik alanında olmak üzere Türkiye’de 12 sivil eğitimci bulundurmaktadır; ancak büyük mevkilerde (strateji, taktik, harp okulu) Almanlar bulunmaktadır.

Tüm askeri okullar CONSTANTINOPLE’dadır.²⁷

Silahlar çeşitlidir (Hotchkiss hafif makineli tüfekler, Maxim makineli tüfekler, Fransız yapımı 75 mm toplar).

Orduya bir sahra obüsü sağlanması gündemdedir.

Malzeme azdır.

Esas mesele, tıpkı Romanya için olduğu gibi, savaş sanayisi üretimi ve yabancı ülkelerden gelecek teslimatlardır.

3. Raporun Değerlendirmesi ve Eleştirisi

Rapor üç kısım halinde kaleme alınmıştır. Birinci kısımda Türkiye’nin coğrafi, demografik ve idari bilgilerinin kısa bir tanımı yapılmakta ve yaşanan sorunlara değinilmektedir. İkinci kısımda Türkiye’nin dış ilişkilerinden bahsedilmektedir. Üçüncü kısımda ise Türk Silahlı Kuvvetleri’nin genel durumu ele alınmaktadır.

İlk kısımda Türkiye’nin 12.600.000 olarak zikredilen nüfusunun gerçeği yansıtmadığı noktasına şüphe ile bakmak gerekir. Çünkü 1927 tarihli resmi nüfus sayımında nüfus 13.643.270 olarak verilmektedir.²⁸ Bunun yanında raporda nüfusun etnik olarak ne kadarının Türk ne kadarının Kürt ve ne kadarının Hıristiyan olduğunun zikredilmiş olması dikkate değer olmakla birlikte, bu rakamlara da dikkatle yaklaşmak gerekmektedir. Zira 1927 nüfus sayımında Türkiye’de Kürtçe konuştuğunu belirten kişi sayısı 1.184.446 olarak belirtilirken ve 1930 tarihi için eldeki tek resmi kayıt bu olmasına rağmen, ilgili subay Kürt nüfusu 2.500.000 olarak belirtmektedir. 1927 istatistiklerine göre Kürtçe Türkçenin ardından en çok konuşulan ikinci dil olmakla birlikte, Kürt nüfusunun üç yılda yaklaşık iki katlık bir artış göstermesi olağandışıdır.²⁹ Benzer bir değerlendirme raporda belirtilen Hıristiyan nüfus için de yapılabilir. Raporda Hıristiyan nüfus 800.000 olarak verilirken, 1927 nüfus sayımına göre kendisini Hıristiyan olarak tanımlayanların sayısı 257.814’tür.³⁰ 1927 ile 1930 arasında geçen üç yılda Hıristiyan

27 İlgili tarihte İstanbul yerine Constantinople ifadesinin kullanımı Batı’da yaygınlığını muhafaza etmektedir.
28 Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri*, Fasikül 1, (İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası, 1929), XVII.
29 Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Umumi Nüfus Tahriri*, LXXIV.
30 Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Umumi Nüfus Tahriri*, LX.

nüfusun yaklaşık dört kat artmış olması düşünülemez. Bu bakımdan, rapordaki nüfus istatistiklerine şüphe ile bakılabilir. Diğer yandan, raporda verilen rakamlara bakılarak Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine benzer bir şekilde etnik unsurlara dayalı ayrımları yansıtma anlayışının devam ettiği öne sürülebilir. Nitekim Türkiye'deki “*Türk dışı*” olarak görülen unsurlar, Cumhuriyet'in bu ilk dönemlerinde Batı'da Türkiye'nin temel meselelerinden birisi olarak ele anılmıştır.³¹

Nüfus istatistiklerinin ardından Türkiye'nin idare şeklinin kısa bir şekilde değerlendirildiği ilk kısımda Türkiye, “*modern eğilimli bir diktatörlük*” olarak ele alınmaktadır. Bu kavram üzerinde kısaca durmak gerekir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında tekabül eden bu dönemde Türkiye, fiilen bir tek partili sistem ile yönetilmektedir.³² Ülkenin kurucu lideri olan Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal (Atatürk), her ne kadar 1924 Anayasası'na göre sembolik yetkilere sahip olsa da,³³ cumhurbaşkanlığının yanında aynı zamanda ülkenin tek siyasi partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) de değişmez genel başkanıdır.³⁴ Koçak, “Şeflik Rejimi” olarak adlandırdığı bu sistem içerisinde Cumhurbaşkanı'nın, fiiliyatta somut bir iktidar gücü olmamasına rağmen, değişmez genel başkanı olduğu iktidar partisi üzerinden milletvekili adaylarını, adaylar üzerinden TBMM'yi ve dolayısıyla ülke idaresini dizayn edebildiğine dikkat çekmektedir.³⁵ Gazi'nin *de facto* olarak süregelen bu durumu, onun ülkenin kurucu lideri olmasından ileri gelen prestiji ile de doğrudan alakalıdır.³⁶ Bu manzara içerisinde dışarıdan bakan gözler için ülkeyi adeta tek başına idare eden Gazi, kısa sürede girilen köklü reformların da ilham kaynağı ve yürütücüsü olarak görülmektedir. Bir diğer ifadeyle karizmatik bir lider, elindeki güce, yani otoritesine dayanarak ülkesini bir değişim sürecine sokmaktadır. Bu bakımdan dışarıdan bakıldığında, hiç de yetkisiz bir Cumhurbaşkanı profili çizmemekte, aksine, ülkenin kaderini eline almış bir tek adam görünümü arz etmektedir. Bu durum, onun Fransa başta olmak üzere Batı kamuoyunda bir tür “*diktatör*” olarak görülmesine neden olmuştur. Bu diktatör imajı, Türkiye'nin pek çok alanda kendisini ispat etmeye başladığı 1930'lu yıllar ile birlikte “*iyi diktatör*” imajına

31 Nitekim yakın zamanda görülen Şeyh Said İsyanı (1925) sırasında da Fransız kamuoyunda Türkiye'deki Kürt nüfusunun varlığına dair değerlendirmeler dikkate değerdir. Bkz. Nuri Karakaş ve Fatih Selçuk, “Fransız Basınında Şeyh Said İsyanı”, *Tarih ve Gelecek Dergisi* 7:4 (2021), 880-908.

32 Tek parti rejiminin niteliği hakkında ayrıntılı bilgi için iki temel bkz. Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, 7.bs. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015); Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, (İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2011).

33 1924 Anayasası'nın Cumhurbaşkanlığı ile ilgili maddeleri için bkz. Suna Kili ve A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri: “Senedi İttifaktan Günümüze”*, 1.bs. (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985, 116-120. Ayrıca bkz. Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, 8.bs. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, bty), 301-303.

34 *Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi: 15 Teşrinievel 1927 De İnikat Eden Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongrasının 22 Teşrinievel 1927 Tarihli İçtimanda Müzakere Ve Kabul Edilmiştir*, 1.bs. (b.y.y. 1927), 5. (mad. 6 ve 7)

35 Cemil Koçak, “Tek Parti Yönetimi, Kemalizm ve Şeflik Sistemi: Ebedi Şeflik/Millî Şef”, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce: Kemalizm*, cilt 2, ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekinil, 6.bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 119-137. Ayrıca bkz. Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, 6.bs. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010), 119-137.

36 Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, 303.

evirilecektir.³⁷ Yine de Gazi'nin kendisine yönelik yapılan diktatör tanımlamalarından haberdar olduğu ve bunlardan rahatsızlık duyduğu bilinmektedir. Bunun bir kanıtı, 1930 yazında Paris Büyükelçisi Fethi (Okyar) Bey ile yaptığı görüşmede Türkiye'deki rejimin dışarıdan diktatörlük olarak görüldüğünü itiraf etmiş ve bundan yakınmış olmasıdır.³⁸ Bir diğer kanıt ise 1935 yılında Gladys Baker adlı yabancı bir gazeteciye verdiği mülakatta “*Ben diktatör değilim*” şeklinde başlayan vurgulayıcı ifadeleridir.³⁹ Tüm bu verilerden yola çıkarak, Fransız subay tarafından kaleme alınan raporda Türkiye'nin bir diktatörlük olarak tanımlanması o tarihte dışarıdan bakan bir göz açısından yapılabilecek bir tespittir.⁴⁰ Bu tespit ülkenin kurucu lideri tarafından da, üzüntüyle de olsa, kabul edilmektedir.

Raporu kaleme alan subaya göre bu “*diktatörlük*” yoğun bir faaliyet içerisinde. Buradan kasıt, kısa sürede hayat geçirilen reformlar ve diğer atılımlardır. Pek çok yabancı için Türkiye'deki dönüşüm baş döndürecek kadar hızlı olmuştur.⁴¹ Fransız subaya göre tüm bu süreç büyük bir özgüven içerisinde yürütülmektedir. Fransız subay burada özgüven ifadesiyle Türklerin ileriye dönük olarak umutlu olduklarını ve kendilerine olan güvenlerini kazandıklarını ifade etmek istemektedir. Bu değerlendirme, Cumhuriyet'in ilk yıllarında bazı Fransız gazetecilerin Türkiye'de milli duyguların hiç olmadığı kadar arttığına dair gözlemleri ile uyumaktadır.⁴² Fakat diğer yandan Fransız subay, Türkiye'de yabancılara karşı büyük bir güvensizlik olduğunu da eklemektedir. Bu da Cumhuriyet'in

37 “İyi diktatör” ifadesi Pınar Dost-Niyego'ya aittir. Bkz. Dost-Niyego, *Le Bon Dictateur*. İlgili dönemde Türkiye'nin Fransa'da yarattığı imaj hakkında ayrıca bkz. Selçuk, *Fransız Basınında Atatürk*. Tamamlayıcı olması bakımından İngiliz kamuoyu hakkında bkz. Mustafa Yılmaz, *İngiliz Basını ve Atatürk'ün Türkiye'si*, 1.bs. (Ankara: Phoneix Yayınları, 2002).

38 Gazi, 1930 yazında Yalova'da Türkiye'nin Paris Büyükelçisi Fethi (Okyar) Bey'e şunları söylemiştir: “*Bugünkü manzaramız aşağı yukarı bir dictature [diktatörlük] manzarasıdır. Vaka bir Meclis vardır, fakat dâhil ve hariçte bize dictature nazariyle bakıyorlar. Geçen sene Ankara'yı ziyaret eden Alman muharrirlerinden Emil Ludwing bana şekli idaremi hakkında tuhaf sualler sormuş ve diktatörlüğümüze kanaat ederek geri dönmüş ve bu kanaati de yazmıştır. Hâlbuki ben Cumhuriyeti şahsi menfaatim için yapmadım. Hepimiz faniyiz. Ben öldükten sonra arkamda kalacak müessese bir istibdat müessesesidir. Ben ise millete miras olarak bir istibdat müessesesi bırakmak ve tarihe o surette geçmek istemiyorum.*” Bkz. Osman Okyar ve Mehmet Seyithanoğlu, *Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye*, 7.bs. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 103-104.

39 “*Ben diktatör değilim. Benim kuvvetim olduğunu söylüyorlar. Evet, bu doğrudur. Benim arzu edip te yapamıyacağım hiçbir şey yoktur. Çünkü ben, zoraki ve insafsızca hareket etmek bilmem. Bence diktatör, diğerlerini iradesine ram edendir. Ben, kalbleri kırarak değil, kalbleri kazanarak hükmetmek isterim.*” Bkz. *Tan*, 21 Haziran 1935, 1.

40 Selçuk, *Fransız Basınında Atatürk*, 329-339.

41 Ayrıntılı bilgi için bkz. Dost-Niyego, *Le Bon Dictateur*; Selçuk, *Fransız Basınında Atatürk*; Yılmaz, *İngiliz Basını*; Selçuk, “Helsey”.

42 Fransa'nın en önde gelen gazetelerinden *Le Temps*'in Türkiye muhabiri Paul Gentizon, Türkiye üzerine kaleme aldığı yazılarda, İstanbul'a ayak bastığı ilk andan itibaren yükselen milli duygulara şahitlik ettiğini aktarmaktadır. Bkz. Fatih Selçuk, “Fransız Le Temps Gazetesinin Türkiye Muhabiri Paul Gentizon'un Gözüyle Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi (1922-1924), *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 24:49 (2024), 666-667. Fransız gazeteci Edouard Helsey'in 1926 yılında kaleme aldığı bir yazı dizisi de Türkiye'de milli anlamda kazanılan özgüveni aktaran çok sayıda örnek sunmaktadır. Bkz. Selçuk, “Helsey”.

ilk yılları için gerçekçi bir tespittir.⁴³ Cumhuriyet'in selefi olan Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında yaşanan tecrübeler ve bu tecrübelerin ardından Lozan Barış Konferansı'nda iktisat başta olmak üzere pek çok alanda yabancı boyunduruğundan kurtulma çabasına girişildiği göz önüne alındığında, yeni rejimin yabancılara karşı temkinli olması doğaldır. Bu durum dönemin Fransız basınında pek çok defa “*yabancı düşmanlığı*” başlığı altında değerlendirilmiştir.⁴⁴ Bu bakımdan raporun dönemin ruhunu yansıttığı açıktır.

Raporun bir diğer yönü rejimin barışçıl (pacifique) bir eğilimde olduğu şeklindeki değerlendirmedir. Burada kasıt, bahsi geçen “*diktatörlüğün*” görece kansız ve sakin bir şekilde idare edilmesi olmalıdır. Şurası bir gerçektir ki, dışarıdan bakınca bir tür diktatörlük olarak görülen Türkiye'deki devrim süreci, diğer çağdaş diktatörlük örneklerine kıyasla son derece kansız olmuştur. Zira Türkiye'de ne saltanatın kaldırılmasının ardından monarşist ordu toplanıp eski rejimi geri getirmek istemiş, ne de hilafetin kaldırılması sırasında bir toplumsal ayaklanma çıkmıştır. Bu sürecin bir istisnası, 1925 yılında bastırılan Şeyh Said İsyanı ve onun ertesi yıl Ağrı çevresinde başlayan Kürt isyanları olabilir. Yine de neticede, daha çok kanunlar çerçevesinde daha çok yapısal reformları hayata geçirmek ile sınırlı bir devrim sürecinde, şapka inkılabı sırasında kolaylıkla üstesinden gelinebilen birkaç cılız protesto ve 1926 yargılamalarında muhalefetin tasfiyesi sayılmaz ise, Kürt isyanları dışında devrime yönelik kitlesel ve kan dökmeye neden olabilecek bir karşı devrim hareketi gerçekleşmemiştir.⁴⁵ Eğer rejim kitlesel olarak tehlikeye girebilecek bir durumda olsaydı, o zaman daha farklı bir sonuçla karşılaşılabilirdi.⁴⁶ Dolayısıyla, Türkiye'de toplumun devlet karşısında aldığı konumun getirdiği alışkanlıklar ve iktidarın tamamına yakını kırsalda yaşayan toplum üzerinde etkin bir konumda bulunan yerel güç unsurlarının üzerine gitmemiş (örneğin SSCB'den farklı olarak kapsamlı bir toprak reformunu hayata geçirememiş) olması⁴⁷ gibi nedenlerle

43 Diğer yabancı gözlemciler de Cumhuriyet'in bu ilk yıllarında yabancılara yönelik “*yabancı düşmanlığına*” varacak ölçüde tutum ve davranışlar olduğunu gözlemlemişlerdir. Gentizon, Ankara'nın en başından itibaren ülkeyi homojenleştirme amacı güttüğünü ifade etmektedir. Bkz. Selçuk, “Gentizon”, 667 vd. Helsey de Türkiye'de geçirdiği süre boyunca yabancılara yönelik şüphe ve baskılara şahitlik ettiğini örnelemektedir. Bu tür gözlemler farklı isimlerce de dile getirilmiştir. Bkz. Selçuk, “Helsey”, 11-13, 20-23.

44 Selçuk, *Fransız Basınında Atatürk*, 86-95; Selçuk, “Helsey”, 11-13, 20-23.

45 Devrim süreci ve bu sürece dair tepkiler ile ilgili olarak bkz. Tunçay, *Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması*. Mahmut Goloğlu, *Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)*, 4.bs. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017); Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, (İstanbul: Doğan Kitap, 2018), 223 vd; Cemil Koçak, *Tek-Parti Döneminde Muhalif Sesler*, 3.bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015).

46 Bu noktada sürecin kansız oluşunun kasıtlı bir tercih olduğuna dair değerlendirmeler de vardır. Burada başat argüman, Türkiye'nin bu tür kanlı devrim süreçlerinden geçemeyecek kadar geç kalmış oluşudur. İsmail Habib Sevük, bir konuşmasında Gazi'nin oldukça kanlı bir mazisi olan Fransız devrimine atıfla, Türk milletinin damalarında o kadar akıtacak kan olmadığını söylediğini aktarmaktadır. Bkz. İsmail Habib Sevük, *Atatürk'le Beraber*, haz. Lütfü Tunç, 5.bs. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), 75. Fakat bu argümanların aksini iddia etmeye yarayabilecek anekdotlar da vardır. Bunlardan bir tanesi de çelişkili bir şekilde, Sevük'e aittir. 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kitlelerden gördüğü desteğin ve bu süreçte yaygın bir şekilde görülen devrim karşıtı propagandaların yarattığı endişe henüz sıcakken, Gazi, 16 Şubat 1931 akşamı bir yemekte devrim karşıtı propagandaların SCF bayrağı altında seçimleri kazanmış olmaları durumunda uygulayacağı yöntemi şöyle açıklamıştır: “*Bırak işin o tarafını, eğer olumsuz kafalar her yerde kazansaydı yine bir anda hepsini silip süpürürdüm.*” Bkz. Sevük, *Atatürk'le Beraber*, 108-109. İlgili söylemin SCF ve Menemen hadisesinden hemen sonra gerçekleşmiş olması dikkatten kaçmamalıdır.

47 Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni: Dün, Bugün, Yarın*, cilt 1, 6.bs. (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1973), 233-237, 319-325, 331-333.

devrim görünürde kansız gerçekleşmiş, siyasi iktidar birkaç yıl içerisinde hakimiyetini tesis edebilmiştir. Nitekim Takrir-i Sükun dönemi içerisinde en önemli iki yıl olarak görülebilecek 1925-1927 döneminde muhalefetin siyaset dışı kalmasının ardından, 1930 yılına kadar rejimi değiştirmeye kadar gidebilecek bir iç tehdit söz konusu olmamıştır.⁴⁸ Bu bakımdan, raporda belirtildiği şekliyle, dışarıdan bakıldığında rejimin bir tür sükunet içerisinde oluşu doğru bir değerlendirme olarak görülebilir. Fakat aynı yılın ikinci yarısında SCF tecrübesi ile birlikte yaşananlar, rejimin ne denli oturduğunun iktidar tarafından dahi sorgulanmasını sağlayacak kadar şaşırtıcı olacaktır.⁴⁹

Fransız subay, Türkiye’de rejimin genel tanımını yaptıktan sonra, içeride yaşanan iki temel sıkıntı olduğuna dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi “*Mali Kriz*”, diğeri ise “*Kürt Krizi*”dir. Fransız subayın bu türde bir tasnif yoluna gitmesi, iki yıl önce Türkiye’yi ziyaret etmiş olan Fransız gazeteci Andrée Viollis’in gözlemleri ile paralellik arz etmekle birlikte, aralarındaki bir fark, tek parti döneminin genel panoramasına dair önemli ipuçları sunmaktadır. Tıpkı Fransız subay gibi Viollis de 1927 Türkiye’sinde mali meselelerin ve Kürt meselesinin önemine dikkat çekmektedir. Fakat Viollis’e göre üçüncü ve en temel mesele rejimin geleceğinin ve kalıcılığının belirsizliğidir.⁵⁰ Fransız subayın 1930 tarihli raporunda ise bu türde bir üçüncü mesele söz konusu değildir. Bu, 1927 yılından sonra rejimin arz ettiği ve yukarıda da işaret ettiğimiz manzara ile alakalıdır; diğer bir ifadeyle 1927 yılı, tek parti rejiminin tesisi açısından önemli bir kırılma yılıdır.⁵¹ Bu bakımdan, Fransız subay bu raporu 1930 yılında değil de 1925 veya 1926 yılında kaleme almış olsaydı, tıpkı Viollis gibi “*Mali Kriz*” ve “*Kürt Krizi*”nin yanında “*siyasi belirsizlik*” ya da “*siyasi kriz*” şeklinde üçüncü bir başlık daha açması kaçınılmazdı. Örneğin eski başkent İstanbul’da güçlenen muhalefet, Hilafet’in kaldırılmasının süren yankıları, TBMM içerisinde çıkan Terakkiper Cumhuriyet Fırkası’nın (TCF) bir alternatif olup olamayacağı ve nihayet rejimin ne kadar yaşayabileceği gibi konular, 1927 yılı öncesinin temel meseleleri olagelmıştır. Bu bakımdan Fransız subayın raporunu Viollis’in yazdıkları ile kıyaslayacak olursak, aradan geçen dört-beş yılın ardından mali sıkıntılar ve Kürt isyanları gündemdeki yerini korumaya devam ederken, rejim açısından artık bir belirsizlik görünümü söz konusu değildir. Bu düşüncenin iktidar tarafından

48 Devrimler süreci hakkında bkz. Goloğlu, *Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)*, Tunçay, *Tek Parti Yönetimi’nin Kurulması*. Diğer yandan nüfusun tamamına yakınının köylerde yaşadığı Türkiye’de toprak reformunun yapılmaması (ya da yapılamaması) olması da taşradaki hakim sınıfların (eşraf, ağa vs.) rejim ile iyi bir ilişki içerisinde olmasını sağlamış; bir bakıma, toplumsal bir devrimin önüne çıkabilecek esas unsur olan hakim sınıflara yönelik ciddi bir tasfiyeye gidilmemiştir. Bkz. Avcioğlu, *Türkiye’nin Düzeni*, 233-237, 319-325, 331-333.

49 Ayrıntılı bilgi için bkz. Yetkin, *Serbest Cumhuriyet*; Emrence, *99 Günlük Muhalefet*; Koçak, *Belgelerle*.

50 Viollis, “L’Ouvre de La République Turque Est-Elle Durable?”, 1-2.

51 Viollis, 1927 yılının başlarında Türkiye’yi ziyareti üzerine kaleme aldığı yazı dizisinde, Türkiye’de rejimin oturmasını 1926 yılında muhalefetin tasfiyesi ile sonuçlanan suikast yargılamaları ile tarihlendirmekte ve şöyle demektedir: “İşte o zamandan beri ülkede diktatörlük hüküm sür[mektedir]. Ülkede tek bir parti kaldı, o da iktidar partisidir.” Bkz. Andrée Viollis, “L’Ouvre de La République Turque Est-Elle Durable?”, *Le Petit Parisien*, 22 Mayıs 1927, 1-2. Nitekim dönemin diğer Fransız diplomatik raporları da Gazi Mustafa Kemal’in ve iktidarının otoritesinin 1927 yılından itibaren oturmaya başladığı yönünde görüş bildirmektedirler. Raporlar için bkz. Dost-Niyego, 157, 202. Şüphesiz bu tür yorumlarda, Cumhuriyet Halk Fırkası’nın 1927 yılında Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın Fırka’nın değişmez genel başkanı seçildiği kurultaya ve aynı yıl yapılan genel seçimler sonrasında oluşan muhalefetsiz TBMM’ye atıf yapmakta fayda vardır.

da paylaşıldığı anlaşılmaktadır.⁵² Bunun yegâne örneğini yine 1930 yılı içerisindeki uygulamalarda görmek mümkündür. Türkiye’de çok partili siyasi hayat 1925 yılında görünürde Kürt isyanı gerekçesiyle sona erdirilmiş⁵³ olmasına rağmen, iktidar 1930 yılında yine büyük bir mali kriz ve bastırılması daha güç bir Kürt isyanı⁵⁴ ile karşı karşıya kaldığı bir dönemde ikinci bir siyasi partinin (SCF) kurulması kararını alabilmiştir.⁵⁵ Burada esas belirleyici unsur, 1925 yılında mevcut olmayan güvenin 1930 yılında tesis edilmiş olduğuna dair inançtır. Bu bakımdan, Fransız subayın raporunda yer alan bilgiler kadar yer almayan bilgileri de göz önünde bulundurarak 1930 yılında Türkiye’deki rejimin beş yıl öncesine göre çok daha güvende görüldüğü söylenebilir. Fakat yukarıda da ifade edildiği gibi, yılın son dilimlerinde yaşananlar (SCF ve Menemen hadisesi) bunun tam tersini ispatlayacaktır.

Raporda iç meselelere dair ele alınan ilk konu “*Mali Kriz*”dir. Buna göre Türkiye, “*ekonomik ve mali açıdan çok zor bir dönemden geçmektedir.*” 1929 Ekonomik Krizi Türkiye’yi de olumsuz etkilemiş ve Türk lirasının değer kaybetmesine neden olmuştur. Bunun bir sonucu olarak da Osmanlı Borçlarının taksitlerinin ödemeleri durdurulmak zorunda kalındığına ve hatta dışarıdan mali bir danışmanın atanmasının dahi gündeme geldiğine dikkat çekilmektedir. İkinci el literatür, ilgili dönemde ekonomik sıkıntılar yaşandığını ve Osmanlı borçlarının ödenemediğini doğrulamaktadır.⁵⁶ Paris Büyükelçisi Fethi (Okyar) Bey’in ifadesine göre o günlerde Türkiye’nin ekonomik durumu Fransa’da hiç güven uyandırmamaktadır.⁵⁷ Nitekim Fransız subay da Türkiye’ye borç verilecekse

52 Dönemin Başbakanı İsmet İnönü anılarında şu ifadeleri kullanmaktadır: “Şimdi bir noktaya işaret edeceğim. 1924’te Terakkiperver Fırka kuruldu ve 1925’te nihayet buldu. Serbest Fırka kurulduğu zaman 1930’dayız. Aradan beş sene geçmiş. Beş sene bizim için büyük bir zaman. Öyle görüyoruz. Bize, büyük bir zaman geçmiş gibi geliyor. Hadiseler, böyle kararlarda beş senenin, on senenin temin ettiği tekâmülün kâfi olmadığını ispat edinceye kadar, biz, meselenin ne kadar inatçı tabiatta olduğunu fark etmiş değildik. Böyle değerlendirmedik. (...)” Bkz. İsmet İnönü, İsmet İnönü’nün Hatıraları: Cumhuriyetin İlk Yılları I (1923-1938), haz. Nurer Uğurlu başkanlığında bir kurul, (Yeniğün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık: b.y.y., 1998) 111.

53 Ayrıntılı bilgi için bkz. Erik Jan Zürcher, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)*, çev. Gül Çağalı Güven, 4.bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013).

54 Ağrı İsyanı’nın niteliği üzerine bkz. Yamaç, *Ağrı İsyanı*, 49 vd. 1926 yılında başlayan bu isyan dört yıl boyunca tam olarak bastırılmamış ve Ağrı’da adeta özerk bir Kürt yönetimi kurulmuştur. Yamaç, ilgili eserinde, 1928 yılında Ankara’nın meseleyi çözmek amacıyla isyancılarla masaya oturduğunu ve görüşmelerin ardından bir af kanunu çıkardığını belirtmektedir. Bkz. Yamaç, *Ağrı İsyanı*, 70-75. Fakat bu da etkili olmamış isyan genel olarak 1930 yılına kadar devam etmiş ve ancak 1930 yılında bastırılabilmiştir. Bu bakımdan, askeri olarak Şeyh Said İsyanı’ndan çok daha zorlayıcı olduğu açıktır.

55 Koçak, *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 652-654. Süreç dönemin Başbakanı İsmet İnönü’nün 1930 tarihli günlüğü üzerinden izlenecek olursa ekonomik sıkıntılar ve Kürt isyanı ile uğraşıldığı bir dönemde yeni bir partinin kurulmasına girildiği görülecektir: “24 Ocak Cuma: Maliye Müsteşarı Ali Rıza B. geldi. Para fiyatı üzerinde çok telaşlı. Haziranı bulmak için yeniden 750.000 isterken lazımdır diyor. (...) 11 Şubat Salt: Ağrı hazırlıklarının M.K. ‘ya tevdi. (...) 19 Nisan Cumartesi: Memleket fakir. (...) 20 Nisan Pazar: Akşam Gazi ile Marmara’da. Yeni intihap. Muhalif fırka intihabi. Fethi Bey’in muhalefet riyaseti görüştük. (...) 31 Temmuz Perşembe: Yeni fırka meselesi. (...) 8 Ağustos Cuma: Yeni fırkanın mektupları”, [12 Ağustos: SCF resmen kurulur.] 13 Ağustos Cumartesi: Ağrı hareketi. (...) 1 Aralık Pazartesi: İngiliz sefiri yemekte. Borçlar meselesi. Sıkıntılı konuştuk.” Bkz. İsmet İnönü, *Defterler (1919-1973)* cilt 1, haz. Ahmet Demirel 1.bs. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001) 145-155.

56 Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi*, 48 vd; Pamuk, *İktisadi Tarihi*, 185-188; Feyzullah Ezer, “1929 Dünya Ekonomik Krizi’nin”.

57 Okyar ve Seyithanoğlu, *Atatürk, Okyar.*, 101. Okyar şöyle demektedir: “*Hariçten mali ve iktisadi vaziyetimiz pek fena görülüyor.*”

bunun ancak belirli teminatlar karşılığında olabileceğini, altını da kalın puntolarla çizerek, ifade etmektedir. Bu bakımdan Fransız subayın bu değerlendirmeleri gerçek manzara ile uyuşmaktadır.

Mali krizin yanında iç politikaya dair bir ikinci temel mesele ise “*Kürt Krizi*” başlığı altında, fakat kısa bir şekilde ele alınmaktadır. Yukarıda da dikkat çekildiği üzere buradan kasıt, 1926 yılından beri Ağrı ve çevresinde süregelen Kürt isyanlarıdır. Raporu kaleme alan subay, 1930 yılına ait olduğunu değerlendirdiğimiz 12 Mayıs tarihli bir telgraftan bahsetmektedir. İlk bakışta bu telgrafın Fransa’nın Türkiye Büyükelçiliği tarafından kaleme alındığı düşünülebilir. Fakat Fransa’nın Suriye’deki temsilciliklerinden Beyrut’taki merkeze gönderilen bir istihbarat raporu olması da ihtimal dahilindedir. Zira Yamaç’ın bu konudaki çalışması, ilgili günlerde Fransa’nın Suriye’deki temsilciliklerinin Ağrı İsyanı’na dair istihbarat raporları kaleme alarak bunları Beyrut’taki Fransa temsilciliği ile paylaştığını göstermektedir.⁵⁸ Netice olarak, 12 Mayıs tarihli bu telgrafta “*Kürtlerle savaş*”tan bahsedilmekte ve iki kolordunun bu iş için seferber edileceği ifade edilmektedir. Burada, aynı tarihte Ağrı’daki isyancılara karşı başlatılan askeri operasyonun kastedildiği açıktır. Türedi, Türk basınında 1929 yılı boyunca isyan ile ilgili olarak herhangi bir habere rastlamadığını ve ilk haberi 26 Mayıs 1930 tarihli gazetelerde tespit ettiğini ifade etmektedir.⁵⁹ Bu durum, isyanın ve isyana karşı girilen askeri hareketliliğin gizli tutulduğunu göstermektedir. Ağrı’da düzenlenen askeri hareket ile ilgili basın haberlerine ise ilk defa 1930 Haziran’ının son günlerinde ve daha çok 1930 Temmuz’undan itibaren rastlanmaktadır.⁶⁰ Bu noktada, Fransız subayın raporunda geçtiği şekliyle, Ankara’nın iki kolorduyu seferber edeceğine dair bilgiyi aktaran 12 Mayıs tarihli telgraf, gizli tutulduğu anlaşılan askeri hareketliliklerin Fransızlar tarafından takip edildiğini ortaya koymaktadır. Nitekim Yamaç da Fransız arşiv belgelerine dayanarak, Ağrı’daki isyanın yönetim merkezinin Fransız kontrolü altında bulunan Suriye olduğunu ve Fransız istihbaratın süreci en başından beri izlediğini öne sürmektedir.⁶¹

Raporun ikinci kısmını Türkiye’nin dış ilişkileri oluşturmaktadır. Fransız subay, Türkiye’nin dış ilişkilerini Fransa, İngiltere, İtalya ve Rusya başlıkları altında kaleme almıştır. Bu ülkelerin Avrupa’nın en önde gelen ülkeleri olduğu göz önünde bulundurulacak olursa, o tarihte Türkiye’nin görece daha yakın ilişkiler kurduğu bir diğer büyük güç olan Almanya’nın ele alınmamış olması dikkate değerdir.⁶² İlk sırada ele alınan Fransa hakkında, yakın zamana kadar Suriye sınırına ilişkin olarak Türkiye ile Fransa arasında yaşanan güçlüklerin 1929 tarihli Ankara Antlaşması ile çözüldüğü, bunu takiben 3 Şubat 1930 tarihinde de bir dostluk antlaşmasının imzalandığı ifade edilmektedir. Bu bakımdan ilgili rapor, ilk bakışta Türk-Fransız ilişkilerinin olumlu bir evreye girmekte olduğu izlenimini vermektedir. İkinci olarak ele alınan ülke olan

58 Müzehher Yamaç, *Fransız Diplomatik Belgelerinde Ağrı İsyanı (1926-1930)*, 1.bs. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019), 110 vd.

59 Türedi, “Ağrı Dağı İsyanı”, 358.

60 Türedi, “Ağrı Dağı İsyanı”, 358-359.

61 Yamaç, *Ağrı İsyanı*, 123-124.

62 Ayrıntılı bilgi için bkz. Cemil Koçak, *Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)*, 1.bs. (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991), 4-96.

İngiltere ise, ancak İstanbul'u ziyaret eden bir deniz filosu ve 1930 yılının Mart ayında imzalanan bir ticaret antlaşması çerçevesinde ele alınmaktadır. Üçüncü ülke olan İtalya konusunda 30 Mayıs 1928 tarihli bir dostluk ve tarafsızlık antlaşması zikredilmektedir. Esasen İtalya'nın ilgili dönemde Akdeniz üzerinde öne sürdüğü iddialar ve uyguladığı yayılcı siyaset söylemi çerçevesinde, bu tehdidi yakından hisseden Türkiye ile olan ilişkilerinde bu hususa parmak basılmamış oluşu dikkate değerdir.⁶³ Son olarak ele alınan Rusya (SSCB) ise Türkiye'nin birincil müttefiki olarak değerlendirilmektedir. İki ülke arasında 1925 yılında bir dostluk ve tarafsızlık antlaşması imzalandığına dikkat çekilmekle birlikte,⁶⁴ Ankara'nın bu ülkeye karşı temkinli olduğu ve Bolşevik eğilimleri izlediği de ifade edilmektedir. SSCB'ye dair bu tespit son derece yerindedir. Zira Milli Mücadele yıllarından itibaren gerçekçi bir dış politika çerçevesinde bu rejim ile yakınlık kuran ve ortak düşmanlara karşı verdiği mücadelede maddi ve manevi destek gören Ankara, ideoloji ve idare anlayışı bakımından Moskova'dan ayrılmaktadır. Esasen Moskova da bunun en başından farkında olmasına rağmen, Ankara'nın anti-emperyalist mücadelesini kendi çıkarları bakımından desteklemiştir.⁶⁵ Bunun bir devamı olarak, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Batı'ya karşı beslenen temkinli dış politika anlayışı, iki ülkeyi birbirine yakın tutmuştur. Bu sıkı ilişkiler, 1930'lu yılların ikinci yarısında İkinci Dünya Savaşı arifesine kadar sürecektir.⁶⁶ Bu süre zarfında Türkiye'nin Moskova ile yakın görülen ilişkilerine rağmen, ideolojik olarak bu rejime yakın bir konumda bulunmadığı açıktır. Türkiye içerisindeki Komünistlerin baskı altına alınmaları⁶⁷ ve özellikle 1930'ların ikinci yarısından itibaren CHP'ye bağlı Halkevleri'nde Marksist yayınların yasaklanması,⁶⁸ buna dair birer örnektir. Bu bakımdan raporda Türkiye'nin Moskova ile ilişkilerinde temkinli olduğu ve ideolojik olarak Marksist-Leninist/Bolşevik eğilimleri izlediğine dair değerlendirmeler de yerinde kabul edilmelidir.

Raporun son ve en ayrıntılı başlığı ordunun durumuna dair olan kısımdır. Raporun bir subay tarafından hazırlanmış olması, doğal olarak raporun askeri kapsamının

63 İlgili dönemde Türk-İtalyan ilişkileri için bkz. Ahmet Özgiray, "Türk-İtalyan Siyasi İlişkileri (1921-1930)", *Tarih İncelemeleri Dergisi* 5:1 (1990), 125-134.

64 Bu tarih raporda yanlışlıkla 1929 olarak verilmiştir.

65 Semyon İvanoviç Aralov, *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları (1922-1923)*, çev. Hasan Âli Ediz, 2.bs. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010), 26-29. Rusya'daki Bolşevik devrimin lideri Vladimir İ. Lenin, bu ifadeleri Ankara'ya temsilci olarak gönderdiği Aralov'a söylemiştir.

66 1928 yılında İstanbul Taksim'de açılan Cumhuriyet Anıtı'nda Gazi'nin Sovyet temsilcilerle bir arada resmedilmesi dönemi anlamak bakımından kayda değerdir. Yakın zamanda yayımlanan bir çalışmada ise Ermeni bir yazar, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yönelik bakışının 1928'den itibaren yavaş yavaş, 1930 başlarından itibaren de giderek belirginleşmeye başlayan bir çizgide değişmekte olduğunu Sovyet kaynaklarına dayanarak, ifade etmektedir. Ona göre ilişkiler 1930 yılının ikinci yarısından itibaren olumsuz bir seyir izlemeye başlamıştır. Bkz. Vahram Ter-Matevosyan, *Komünizm Gözünden Kemalizm: Türkiye'nin Dönüşümüne Sovyet Yaklaşımları*, çev. Gözde Yılmaz, 1.bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2023), 149-164. Kamûran Gürün, 1936 tarihli Montreux Boğazlar sözleşmesinin ikili ilişkilerde bir dönüm noktası olduğuna işaret etmektedir. Bkz. Kamûran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, 2.bs. (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010), 133, 141.

67 Zehra Aslan, "Türk-Rus İlişkileri Ekseninde Türkiye'de İktidarların 'Sol' Algısı (1923-1960)", *Karadeniz Araştırmaları* 13/51, 2016, 173-177.

68 Koçak, *Döneminde Muhaliif Sesler*, 154-156. Burada yer verilen 1938 tarihli belgeye göre Halkevleri'nde bulunması sakıncalı görülen ve bu nedenle toplatılan yasaklı kitaplardan bazıları şu yazarlara aittir: Karl Marx, Engels, Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel, Nazım Hikmet, Hikmet Kıvılcımlı, Haydar Rifat.

daha geniş olmasını sağlamıştır. Diğer yandan, Türk ordusunun Ağrı'daki Kürt isyanına yönelik bir askeri harekât planı içerisinde oluşu da hesaba katılacak olursa, o günlerde raporun Türkiye'nin askeri durumunu daha bir ayrıntılı sunuyor olması da anlamlıdır. Bu konuda ilk olarak “*Ordu'nun Organizasyonu*” başlığı altında Türkiye'nin 800.000 kişilik bir ordu oluşturabilecek bir güce sahip olduğu ifade edilmekle birlikte, malzeme “*kıtlığı*” (dikkat edilirse, “*yetersizliği*” değil) nedeniyle seferber edilebilecek asker miktarının 300.000 ile sınırlı kaldığına dikkat çekilmektedir. Askerlik süresinin piyadede on sekiz ay, hava ve deniz kuvvetlerinde ise iki yıl olarak belirtildiği Türkiye'de halihazırda 20.000'i subay, 120.000'i de er olmak üzere toplam 140.000 kişilik bir kuvvet mevcuttur. 1937 tarihli bir İngiliz raporunun Türk ordusunun etkin asker sayısının 120.000 olduğunu aktarması göz önünde bulundurulacak olursa,⁶⁹ rakamların aşağı yukarı birbirlerini doğruladıkları görülebilir. Ordunun dağılımı hakkında da bilgi veren Fransız subay, her biri iki piyade tümeninden oluşan dokuz Kolordu'nun, üç süvari tümeninin ve Fransız ve Alman uçaklarından oluşan on bir uçak filosunun bulunduğunu belirtmektedir.

Genel olarak bakıldığında Türk ordusu belirgin bir malzeme sıkıntısı içerisinde. Fransız subay bunu “*malzeme kıtlığı*” olarak adlandırmaktadır. Her ne kadar Fransa da dahil olmak üzere çeşitli ülkelerde imal edilen hafif makineli tüfekler (Hotchkiss), makineli tüfekler (Maxim) ve toplar (75 mm) ordu envanterince mevcut olsa da ordu büyük oranda dışarıya bağımlıdır; nitekim sahra obüslerinin alınmasının gündemde oluşu bu bağımlılığa bir örnek olarak zikredilmektedir. 1930 yılına ait olan bu bilgiler ordunun Cumhuriyet'in ilk yaşadığı malzeme ve teknolojik eksiklik çektiğine işaret etmektedir.⁷⁰ İkinci Dünya Savaşı başladığında Türk ordusunun malzeme ve teknoloji bakımından ne denli geri bir durumda olduğu göz önüne alınacak olursa,⁷¹ bu değerlendirmeler de gerçeği yansıttığı ve ayrıca ilgili sorunun uzun yıllar çözülemediği anlaşılmaktadır.

69 İlgili İngiliz raporu için bkz. Selim Deringil, *Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2024), 97.

70 1927 yılında Teğmen rütbesiyle Muğla'ya atanmış olan Cemal Madanoğlu, o yıllarda ordunun durumuna dair şu tamamlayıcı bilgileri sunmaktadır: “(...) Askerliğimizi yokluk içinde yürütmeye çabalıyorduk. Kışla yok, camilerde, depolarda dağınık durumda asker. (...) Eğitime çıkıyoruz; ancak askerin üstünde başında yok. Verilen giysiler yazlık. Yerde sürünme, emekleme, sıçrama, yatma, çökme, kalkma derken on beş günde askerin giysileri parçalanıyor. Bir kez yıkanınca büzülüyor; çekiyor. (...) Pabuçlar dayanıklı değil. Sümerbank'ın yolladığı postallar bir buçuk ay dayanmaz. Ne yapalım? Ayakkabıları parçalanıncaya kadar erata giydirdik. Her şeyden yoksunduk. Talime çıktığımızda top sesi yerine davul çalardık; futbol maçlarında çevrilen kaynana zırtlularıyla makineli tüfek sesi taklit ederdik, teneke çalardık. Atsız bir araba bulur; üstünü yatak çarşaflarıyla örter; tank biçimi verir; top yerine soba borusu yerleştirdik. Erler bu sözde tankı arkadan iterlerdi. Talimler bu hava içinde geçerdi. Üst üste savaşlar ülkenin belini bükmüştü. Ekonomik güçsüzlük apaçık ortadaydı.” Bkz. Cemal Madanoğlu, *Korgeneral Cemal Madanoğlu'nun Anıları*, der. Tugay Madanoğlu, 3.bs. (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2023), 49-50.

71 Selim Deringil'in İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin dış politikasını analiz ettiği ve bu konuda temel çalışmalardan birisi olan “*Denge Oyunu*” adlı eserinde atıfta bulunduğu İngiliz raporları, Türk ordusunun İkinci Dünya Savaşı'nın henüz başında dahi büyük oranda Birinci Dünya Savaşı'ndan kalma bir teknolojiye sahip olduğuna dikkat çekmekte ve ordunun hemen her alanda yaşadığı eksiklikleri ortaya koymaktadırlar. Bkz. Deringil, *Denge Oyunu*, 97-103. Diğer yandan, Deringil'in ilgili kitabının burada zikredilen güncel baskısında kapak fotoğrafı olarak İstanbul'da Ayasofya'nın minaresine yerleştirilen ve gökyüzünü gözleyen makineli tüfek birliğini kullanması anlamlıdır. Bkz. Deringil, *Denge Oyunu*.

Diğer yandan, Türk ordusundaki yabancı nüfuzu da raporun dikkat çekici bir diğer kısmını oluşturmaktadır. Fransız subay, Fransa'nın askeri mühendislik alanında on iki sivil eğitimcisi Türkiye'de bulundurduğunu, buna rağmen strateji, taktik ve harp okulu gibi “*daha etkin yerlerde*” Almanların ağırlıkta olduğunu belirtmektedir. Burada Alman uzmanların orduda ağırlıklarını sürdürdüklerine dair aktarım dikkate değerdir. Gerçekten de Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Türk ordusunda Alman etkisinin Fransız etkisine üstün geldiğini söylemek mümkündür.⁷² Fransa'nın Türkiye'nin hemen her alanında Almanya ile bir nüfuz rekabeti içerisinde olageldiğini düşünülecek olursa,⁷³ Fransız subayın sunduğu bu bilgilerin Paris tarafından pek de arzulanan bir duruma işaret etmediği açıktır.

Sonuç

Bu makalede Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerinde kaleme alınmış olan bir Fransız raporunun incelemesi sunulmuştur. Her ne kadar raporun içeriğinde açık bir künye bilgisi bulunmuyor olsa da içerik üzerinden yaptığımız analiz raporun Beyrut'taki Fransız Yüksek Komiserliği'ne bağlı bir Fransız subayı tarafından 1930 yılı ortalarında kaleme alındığını göstermektedir. Raporda askeri bilgilerin daha yoğun ve ayrıntılı bir şekilde sunulması bununla doğrudan alakalıdır.

Üst makamlara Türkiye üzerine çeşitli konularda kısa bilgiler sunmak üzere kaleme alındığı anlaşılan iki sayfalık rapor, 1930 yılı Türkiye'si hakkında bazı değerlendirmelerde bulunabilmemizi sağlamaktadır. Her şeyden önce raporun bir Fransız tarafından kaleme alınmış olması, dışarıdan bir gözün Türkiye'yi nasıl aktardığını göstermesi bakımından önemlidir. Rapor, çok az değerlendirmeye yer bırakmakta, daha çok bilgi aktarımına dayanmaktadır.

Raporda Türkiye'nin nüfusuna dair verilen bilgiler hatalı görülmektedir. Resmi rakamlar ile kıyaslandığında, Fransız subayın Türkiye'deki Kürt ve gayrimüslim nüfusu olduğundan çok daha yüksek bir şekilde yansıtması dikkat çekicidir.

72 Bkz. Koçak, *Türk-Alman*, 45-47. Bir örnek olarak Resul Alkan'ın bu konuda kaleme aldığı bir makale, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Ankara'nın askeri eğitim konusunda Alman ekolünü ön plana aldığı göstermektedir. Alkan, 1933-1939 yılları arasında Harp Okullarında görev yapan Alman General Hilmar von Mittelberger'in anılarına yer verdiği makalesinde, ilgili dönemde Türk ordusundaki Alman subay ve üst düzey danışmanlarının sayısının 36'yı bulduğunu tespit etmektedir. Bunların 24'ü Kara Harp Okulu'nda, 12'si ise Deniz Harp Okulu'nda Türk subaylara eğitim vermiştir. Ayrıca Alkan, Hava Harp Okulu'nun da Alman General von Mittelberger'in katkılarıyla kurulduğunu (1937) da eklemektedir. Bkz. Resul Alkan, “Erken Cumhuriyet Dönemi Türk-Alman Askerî İlişkileri ve General Hilmar von Mittelberger'in Harp Okullarındaki Faaliyetleri”, *Gazi Akademik Bakış* 14/28 (2021), 95-113. Alkan'ın bu konudaki değerlendirmeleri, öz olması bakımından, şöyle aktarılabilir: “*Kara ve Deniz Harp Okullarında, İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar geçen dönemde, Alman ekolünün tercih edildiği gözlemlenmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin askerî yönetim kadrolarının Harp Okullarında Alman danışmanların tercihini ise kurmay kadroyu oluşturan subayların von der Goltz'un yıllarca görev aldığı askerî okul mezunu olmaları ve ayrıca ordu envanterinde önemli derecede Alman yapımı silah ve askerî teçhizatın kullanımına devam edilmesi ile açıklayabilmek mümkün olacaktır.*” Bkz. Alkan, “Türk-Alman Askerî İlişkileri”, 100.

73 Nitekim Cumhuriyet'in ilk yıllarında Fransız kamuoyunda Türkiye'deki Fransız nüfuzunun yerini Alman nüfuzunun alabileceği endişesi açık bir şekilde kendisini göstermiştir. Selçuk, *Fransız Basınında Atatürk*, 86-95.

Raporda Türkiye'nin bir diktatörlük olarak tanımlanmış olması da dikkate değer bir diğer husustur. Fransız subay, bu diktatörlüğün modern bir eğilim taşıdığını da kabul etmekte ve geniş bir dönüşüm sürecinin özgüvenli bir şekilde gerçekleştirildiğini ifade etmektedir. Fakat yeni rejimin yabancılara bakışını da pek olumlu bulmamaktadır. Tüm bu değerlendirmeler gerçekçi olarak kabul edilmelidir. Fransız kamuoyu başta olmak üzere Türkiye'nin bir tür diktatörlük olarak değerlendirilmesi, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in de kabul ettiği ve rahatsızlık duyduğu bir konu olmuştur. Diğer yandan, Türklerin özgüven kazandıkları ve bu doğrultuda yabancılara yönelik olumsuz bir tavır takındıkları dönemin diğer yabancı gözlemcilerince de dile getirilen bir husustur.

Fransız subay, Türk ekonomisinin durumunu hiç iç açıcı bulmamaktadır. Raporda 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin olumsuz izleri rahatlıkla gözlemlenebilmektedir. Subayın Türkiye'ye ancak belirli teminatlar altında borç verilebileceğini altını çizerek ifade etmiş olması hem Türk ekonomisinin hem de Türk-Fransız ekonomik ilişkilerinin durumuna dair fikir vericidir. İkinci el literatür, ilgili dönemde Türkiye'nin yaşadığı ekonomik sıkıntıları ve Türk ekonomisinin dışarıya yönelik arz ettiği manzarayı doğrulamaktadır.

Fransız subay, Türkiye'de mali krizin ardından ikinci temel meselenin Kürt meselesi olduğunu ifade etmektedir. Ağrı ve çevresinde 1926 yılından beri süregelen Kürt isyanının Ankara'yı uzun soluklu bir askeri mücadele içerisine çektiği açıktır. İlgili rapor, Fransız makamlarının bu konudaki gelişmeleri yakından takip ettiğine dair önemli ipuçları barındırmaktadır. Öyle ki, Fransızlar Türk ordusunun askeri hareket hazırlıklarından haberdar olmuşlardır.

Her ne kadar rapor Türkiye'deki iç meselelerde mali krize ve Kürt meselesine değiniyor olsa da siyasete dair bir atfı yapmaması dikkate değerdir. Subayın ifadeleri, rejimin sükunet içerisinde görüldüğüne işaret etmektedir. Eğer aynı Fransız subay bu raporu dört-beş yıl önce kaleme almış olsaydı, o zaman Türkiye'de bir tür rejim krizinden söz edebilmesi için pek çok sebep vardır. Fakat 1930 yılına gelindiğinde bu tür bir meseleden bahis açılmamakta, tam aksine, rejimin oturmuş bir görünüm arz ettiği ima edilmektedir. Şüphesiz bu durum, 1930 yılı ortalarında rejimin siyasi konumunun herhangi bir açıdan tehdit altında görülmediğine işaret etmektedir. Nitekim Cumhurbaşkanı'nın, yine bir Kürt isyanı sonrasında kapatılmış olan TCF'den tam beş yıl sonra, yine bir Kürt isyanı ile uğraşılan günlerde yeni bir muhalefet partisinin (SCF) kurulması kararı alabilmesinde de bu güven duygusu yatıyor olmalıdır. Nitekim dönemin Başbakanı İsmet İnönü'nün anılarındaki ifadeleri de bu güven hissini desteklemektedir.

Raporun bir diğer yönünü dış ilişkiler oluşturmaktadır. Her şeyden önce Fransız subayın Fransa, İngiltere, İtalya ve SSCB gibi Avrupa'nın büyük güçlerine kısaca değinirken Almanya'dan hiçbir şekilde bahsetmemesi, Fransa'nın bu ülke ile olan ilişkileri göz önünde bulundurulduğunda anlamlı olmaktadır. Fransız subayın değerlendirmelerine bakılırsa Türkiye'nin birincil müttefiki SSCB olarak görülmektedir. Yine de ilgili subay, Ankara'nın SSCB ile olan ilişkilerinde temkinli olduğu ve Bolşevik eğilimleri izlediği şeklindeki değerlendirmesi o dönem için son derece yerinde bir tespittir.

Fransa ile olan ilişkiler ise, en azından 1930 yılı ortalarında, olumlu bir aşamaya girmiş görünmektedir. Fakat ilerleyen yıllar ilişkilerin daha farklı bir istikamete sürüklenmesine şahitlik edecektir.

Raporun en kapsamlı kısmını Türk ordusuna dair bilgiler oluşturmaktadır. Fransız subaya göre Türkiye'nin hatırı sayılır bir miktarda askeri kuvvet çıkarma potansiyeli olsa da malzeme kıtlığı ve buna benzer nedenler dolayısıyla bu mümkün olmamaktadır. Ordu imkân bakımından yetersiz olduğu gibi, büyük oranda da dışa bağımlıdır. Ayrıca Fransız subay Türk ordusunun asker sayısına ve ordu planlamasına dair ayrıntılı bilgiler de verebilmektedir. Bir diğer önemli nokta ise Fransız subayın Türk ordusunda kilit noktalarda Alman etkinliğinin diğer ülkelere ağır bastığına dair gözlemidir. Bu gözlem diğer kaynaklarca da doğrulanabilmektedir; Almanlar, özellikle ordunun eğitimi noktasında önemli noktalarda bulunmaktadırlar. Fransa'nın Almanya ile süregelen nüfuz mücadelesi göz önüne alındığında, bu noktanın kayda düşülmüş olması dikkate değerdir.

Kaynakça

1. Arşiv Kaynakları

Le Ministère de l'Europe et des Affaires Étrangères (MAE), *Le Centre Des Archives Diplomatiques À La Courneuve: 399PAAP/306*.

2. Resmi Yayınlar

Cümhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi: 15 Teşrinievel 1927 De İnikat Eden Cümhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongrasının 22 Teşrinievel 1927 Tarihli İçtimaında Müzakere Ve Kabul Edilmiştir, 1.bs. (b.y.y. 1927).

Türkiye Cümhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü. *28 Teşrinievel 1927 Umumî Nüfus Tahriri*, Fasikül 1, (İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası, 1929).

3. Araştırma Eserler

Ada, Serhan. *Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)*, 2.bs. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2013.

Akyüz, Yahya. *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, 3.bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2023.

Aralov, Semyon İvanoviç. *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları (1922-1923)*, çev. Hasan Âli Ediz, 2.bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.

Avcıoğlu, Doğan. *Türkiye'nin Düzeni: Dün, Bugün, Yarın*, cilt 1, 6.bs. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1973.

Aybars, Ergün. *İstiklal Mahkemeleri*, İstanbul: Doğan Kitap, 2018.

Boratav, Korkut. *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*. 9.bs. Ankara: İmge Kitabevi, 2005.

Deringil, Selim. *Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2024.

Dost-Niyego, Pınar. *Le Bon Dictateur: L'Image de Mustafa Kemal Atatürk en France (1919-1938)*, 1.bs. İstanbul: Libra Kitap, 2014.

Emrence, Cem. *99 Günlük Muhalefet: Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 1.bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.

Gönlübol, Mehmet ve Sar, Cem. *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, 3.bs. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2013.

Gürün, Kamûran. *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, 2.bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010.

Howard, Harry N.. *The Partition of Turkey (1913-1923)*, 1.bs. Oklahoma: University of Oklahoma Press, 1931.

- İnönü, İsmet. *Defterler (1919-1973)* cilt 1, haz. Ahmet Demirel 1.bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.
- İnönü, İsmet. İsmet İnönü'nün Hatıraları: Cumhuriyetin İlk Yılları I (1923-1938), haz. Nurer Uğurlu başkanlığında bir kurul, B.y.y.: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1998.
- Kili, Suna. ve Gözübüyük, A. Şeref. *Türk Anayasa Metinleri: "Senedi İttifaktan Günümüze"*, 1.bs. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985.
- Koçak, Cemil. *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 1.bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
- Koçak, Cemil. *Tek-Parti Döneminde Muhalif Sesler*, 3.bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Koçak, Cemil. *Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)*, 1.bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991.
- Madanoğlu, Cemal. *Korgeneral Cemal Madanoğlu'nun Anıları*, der. Tugay Madanoğlu, 3.bs. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2023.
- Okyar, Osman ve Seyithanoğlu, Mehmet. *Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye*, 7.bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Pabuçular, Hazal. *Cumhuriyet'in Dış Politikası: Olaylar, Aktörler, Kurumlar 1923-2023*, 1.bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2023.
- Pamuk, Şevket. *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- Selçuk, Fatih. *Dengeler Değişirken: Milli Mücadele'de Türk-Fransız İlişkileri (1918-1922)*, 1.bs. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2022.
- Sevük, İsmail Habib. *Atatürk'le Beraber*, haz. Lütfü Tunç, 5.bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- Sonyel, Salahi R.. *Gizli Belgelerle Lozan Konferansı'nın Perde Arkası*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006.
- Sonyel, Salâhi R.. *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, cilt 2, 2.bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.
- Soyak, Hasan Rıza. *Atatürk'ten Hatıralar*, 6.bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.
- Soysal, İsmail. *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, cilt 1, 3.bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- Tanör, Bülent. *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, 8. bs. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, bty)
- Ter-Matevosyan, Vahram. *Komünizm Gözünden Kemalizm: Türkiye'nin Dönüşümüne*

- Sovyet Yaklaşımları*, çev. Gözde Yılmaz, 1.bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2023.
- Tunçay, Mete. *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, 7.bs. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015.
- Uyar, Hakkı. *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2011.
- Yamaç, Müzehher. *Fransız Diplomatik Belgelerinde Ağrı İsyanı (1926-1930)*, 1.bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.
- Yavuz, Bige. *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri (Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922)*, 1.bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994.
- Yetkin, Çetin. *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*, 1.bs. İstanbul: Karacan Yayınları, 1982.
- Yılmaz, Mustafa. *İngiliz Basını ve Atatürk'ün Türkiye'si*, 1.bs. Ankara: Phoneix Yayınları, 2002.
- Zürcher, Erik Jan. *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)*, çev. Gül Çağalı Güven, 4.bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.

4. Süreli Yayınlar (Gazete ve Dergiler)

Tan

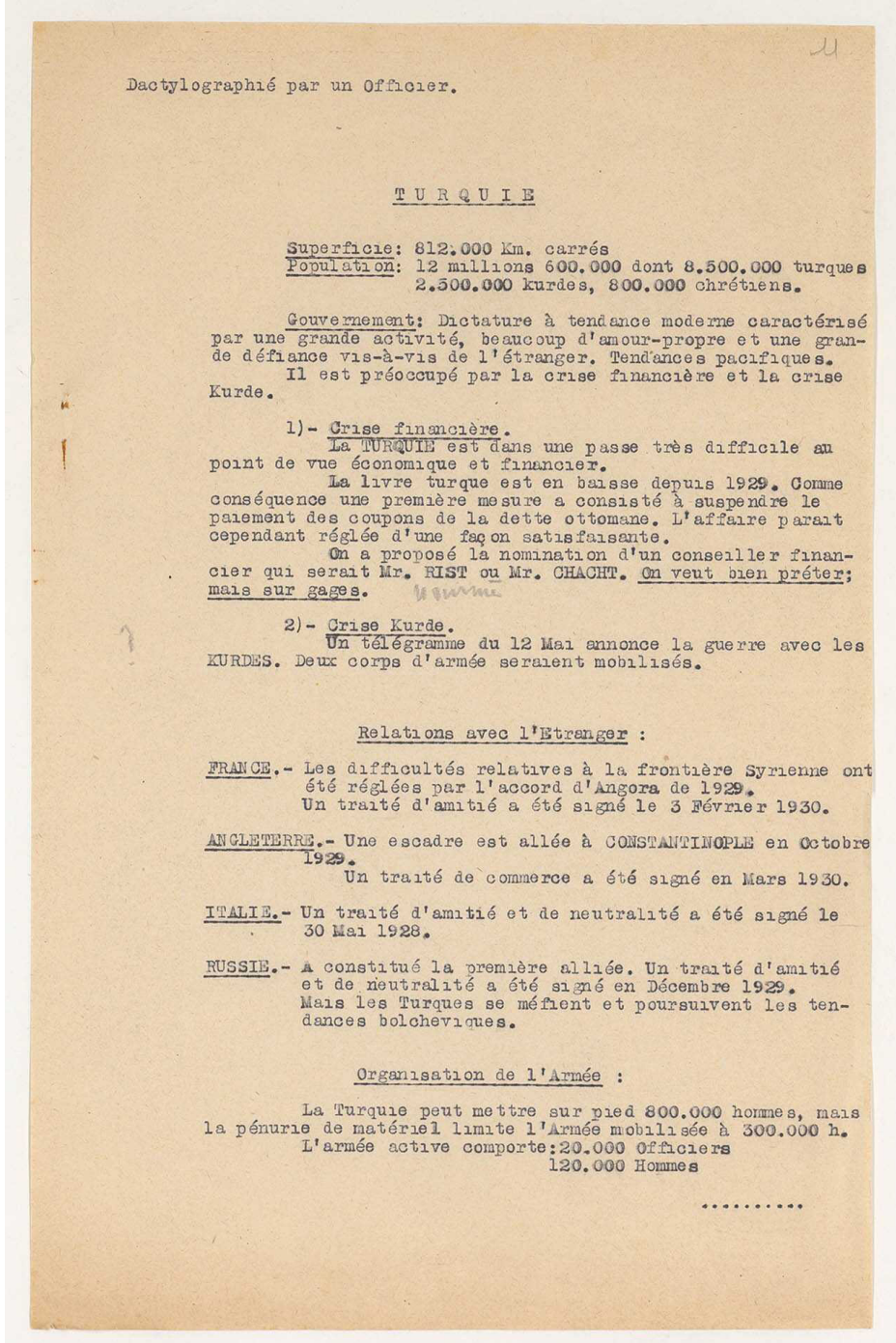
5. Makaleler

- Alkan, Resul. “Erken Cumhuriyet Dönemi Türk-Alman Askerî İlişkileri ve General Hilmar von Mittelberger'in Harp Okullarındaki Faaliyetleri”, *Gazi Akademik Bakış* 14/28 (2021), 95-113.
- Çakmak, Haydar. “1923-1938 Türk-Fransız İlişkileri”, *Geçmişten Günümüze Türk-Fransız İlişkileri*, editör Haydar Çakmak, 1.bs., 90-104. Ankara: Efil Yayınevi, 2017.
- Ezer, Feyzullah. “1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin Türkiye'ye Etkileri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 20:1 (2010), 427-442.
- Karakaş, Nuri ve Selçuk, Fatih. “Fransız Basınında Şeyh Said İsyanı”, *Tarih ve Gelecek Dergisi* 7:4 (2021), 880-908.
- Koçak, Cemil. “Tek Parti Yönetimi, Kemalizm ve Şeflik Sistemi: Ebedî Şeflik/Millî Şef”, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce: Kemalizm*, cilt 2, 6.bs. editör Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, 119-137. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Özgiray, Ahmet. “Türk-Fransız İlişkileri (1924-1930)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi* 7:1 (1992), 65-80.

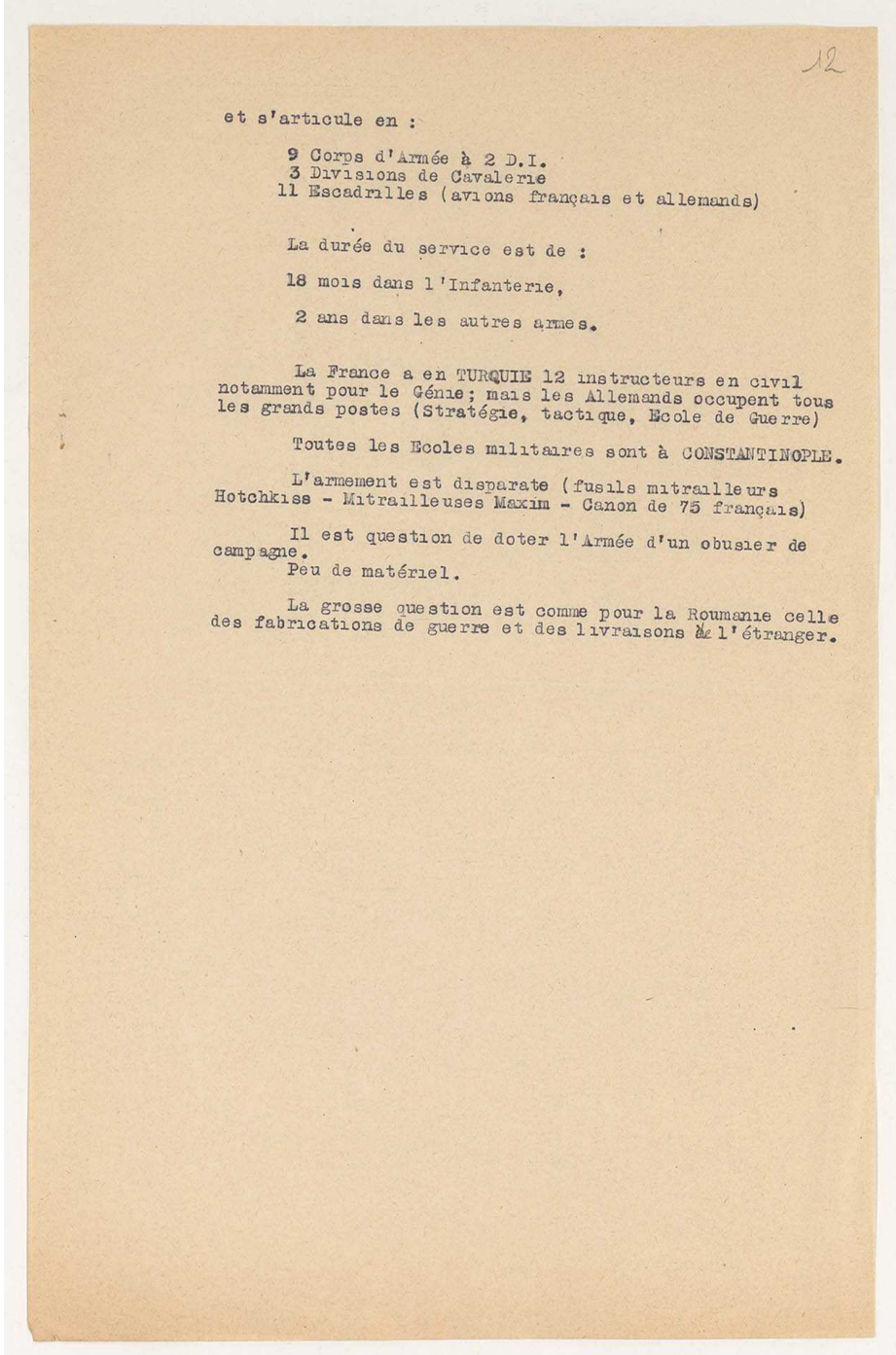
- Özgiray, Ahmet. “Türk-Fransız Siyasi İlişkileri (1930-1938)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi* 9:1 (1993), 31-44.
- Özgiray, Ahmet. “Türk-İtalyan Siyasi İlişkileri (1921-1930)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi* 5:1 (1990), 125-134.
- Selçuk, Fatih. “Büyük Taarruza Giden Süreçte Türk-Fransız İlişkileri (1921-1922)”, *Türk İstiklâl Harbi'nin 100. Yılında 1922 Yılı Gelişmeleri*, editör Özlem Arslan, 1.bs., 149-183. İstanbul: Türk Ocağı Yayınları, 2022.
- Selçuk, Fatih. “Fransız Gazeteci Edouard Helsey’in Gözüyle 1926 Yılında Kemalist Türkiye”, *Tarih ve Günce* 15 (2024), 2-37.
- Selçuk, Fatih. “Fransız Le Temps Gazetesinin Türkiye Muhabiri Paul Gentizon’un Gözüyle Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi (1922-1924), Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi 24:49 (2024), 655-689.
- Tezcan, Durmuş, “Bozkurt-Lotus Davasının Uluslararası Hukuktaki Yeri ve Önemi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2:4-5 (1995), 267-274.
- Türedi, Hümeýra. “Erken Cumhuriyet Dönemi Basınında Bir Propaganda Yöntemi Olarak Yale Yaklaşımı: Ağrı Dağı İsyanı Örneği (1926-1930)”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi* 12:24 (2022), 351-368.
- Yamaç, Müzehher. “Fransa’nın Lozan Barış Antlaşması Değerlendirmesi”, *Lozan Barış Antlaşması: 100. Yılında Tarafların Bakış Açılılarıyla*, ed. Ali Satan, 1.bs. (İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2024), 41-72.
- Viollis, Andrée, “L’Ouvre de La République Turque Est-Elle Durable?”, *Le Petit Parisien*, 22 Mayıs 1927, 1-2.

EKLER

EK-1: Raporun birinci sayfası.

EK-2: Raporun ikinci sayfası.

et s'articule en :

9 Corps d'Armée à 2 D.I.
3 Divisions de Cavalerie
11 Escadrilles (avions français et allemands)

La durée du service est de :

18 mois dans l'Infanterie,

2 ans dans les autres armes.

La France a en TURQUIE 12 instructeurs en civil
notamment pour le Génie; mais les Allemands occupent tous
les grands postes (Stratégie, tactique, Ecole de Guerre)

Toutes les Ecoles militaires sont à CONSTANTINOPLE.

L'armement est disparate (fusils mitrailleurs
Hotchkiss - Mitrailleuses Maxim - Canon de 75 français)

Il est question de doter l'Armée d'un obusier de
campagne.
Peu de matériel.

La grosse question est comme pour la Roumanie celle
des fabrications de guerre et des livraisons à l'étranger.

Extended Abstract

This article presents an analysis of a French-language report written in the early period of the Republic of Türkiye. Although the content of the report does not contain any clear identification information, our analysis of the content shows that the report was written in mid-1930 by a French officer attached to the French High Commission in Beirut.

The two-page report, which seems to have been written in order to provide brief information to the higher authorities on various issues related to Türkiye, allows us to make some assessments about Türkiye in 1930. First of all, the fact that the report was written by a Frenchman is important in terms of showing how an outsider's perspective of Türkiye was conveyed. The report leaves very little room for evaluation and relies more on the transfer of information. The fact that military information is presented in more detail indicates that the report may have been written within a military hierarchy. Indeed, considering the fact that Türkiye was preparing for an military operation against the Kurdish rebellion in Ağrı on the relevant date, the military-dominated nature of the report makes more sense.

The information given in the report on Türkiye's population appears to be erroneous. Compared to the official figures, it is noteworthy that the French officer overestimated the Kurdish and non-Muslim population in Türkiye.

It is also noteworthy that the report describes Türkiye as a dictatorship. The French officer acknowledges that this dictatorship has a modern tendency and states that a broad process of transformation has been carried out with confidence. However, he did not find the new regime's view of foreigners very favorable. All these assessments should be taken as realistic. In 1930, the fact that the French public opinion, especially the French public, considered Türkiye as a dictatorship was an issue that President Gazi Mustafa Kemal also acknowledged and was uncomfortable with. On the other hand, other foreign observers of the period also mentioned that the Turks gained self-confidence and accordingly adopted a negative attitude towards foreigners.

The French officer did not find the state of the Turkish economy favorable. The negative traces of the World Economic Crisis of 1929 can be easily observed in the report. The fact that the officer underlined that Türkiye could only lend money to Türkiye under certain guarantees is suggestive of both the state of the Turkish economy and the state of Turkish-French economic relations. Second-hand literature confirms the economic difficulties Türkiye was experiencing during the relevant period and the view of the Turkish economy reflected in France.

The French officer states that after the financial crisis, the second main issue in Türkiye was the Kurdish issue. In 1930, it is clear that the Kurdish rebellion in and around Ağrı, which had been going on since 1926, had drawn Ankara into a long-term struggle. The report contains important clues that the French authorities were closely following the developments on this issue. In fact, the French were aware of the preparations for

the Turkish army's military operation in the second half of 1930, which finally ended the rebellion.

Although the report mentions the financial crisis and the Kurdish issue as domestic issues in Türkiye, it should be noted that it touches relatively less on political developments. One could even say that the French officer did not see any issue in this regard. If the same French officer had written this report five years earlier, then there are many reasons for him to speak of some kind of regime crisis in Türkiye. However, by 1930, there was no mention of such an issue; on the contrary, it was pointed out that the regime seemed to have settled down. Undoubtedly, this shows that in mid-1930 it was possible to think that the political position of the regime was not threatened in any respect. As a matter of fact, this sense of confidence must also lie behind the President's decision to establish a new opposition party (SCF) in August 1930, exactly five years after the TCF was shut down following a Kurdish uprising. As a matter of fact, the statements of İsmet İnönü, the Prime Minister of the period, in his memoirs also support this sense of trust.

Foreign relations constitute another aspect of the report. First of all, while the French officer briefly mentions the great powers of Europe such as France, England, Italy and the USSR, the fact that he does not mention Germany in any way makes sense when France's relations with this country are taken into consideration. According to the French officer's assessments, Türkiye's primary ally was the USSR. Nevertheless, the officer's assessment that Ankara was cautious in its relations with the USSR and followed Bolshevik tendencies was quite appropriate at the time. Relations with France, at least for the middle of 1930, seem to have entered a positive phase. However, the following years would witness a different direction in relations.

The most comprehensive part of the report is the information on the Turkish army. According to the French officer, although Türkiye has the potential to mobilise a considerable military force, this is not possible due to material shortages and similar reasons. The army is not only inadequate in terms of capabilities, but also heavily dependent on foreign sources. The French officer was also able to provide detailed information on the number of soldiers and army planning of the Turkish army. Another important point is the French officer's assertion that German influence at key points in the Turkish army outweighed that of other countries. This information can also be confirmed by other sources; the Germans were especially important in the training of the army. Given France's ongoing struggle for influence with Germany, it is noteworthy that this point was noted.